PLEVNE HÂTIRALARI

İbrahim Edhem

//Sebat ve gayret kıyâmetden bir alâmet//

Tercüman 1001 TEMEL ESER

İbrahim Edhem

PLEVNE HATIRALARI

(Sebat ve gayret, kıyametten bir alâmet)

TERCÜMAN GAZETESİ'nin
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin
135. kitabı
İbrahim Edhem'in
"PLEVNE HATIRALARI"

KERVAN KİTAPÇILIK
BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.

Tercüman
1001 TEMEL ESER
135

PLEVNE HATIRALARI

İbrahim Edhem

//Sebat ve gayret
kıyâmetden
bir alâmet//

Yayına hazırlayan:
Seyfullah ESİN

İSTANBUL
1979

1001 Temel Eser i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

Plevne müdafaası'nın 100. yıldönümünde, babam İbrahim Edhem Paşa'nın, henüz binbaşı iken iştirak ettiği, yaralandığı ve esir düştüğü bu müdafaa harekâtına dair, esarette iken yazdığı ve İstanbul'da hicri 1296 (mîlâdî 1878)'da, yâni sulh yapılmasından hemen sonra yayımladığı hatıratının şu sıralarda yeniden neşrinde belki fayda vardır. Bu bakımdan, hatıratın neşri için "1001 Temel Eser" tarafından gösterilen ilgiyi minnetdarlıkla kabul ettim.

Hâtıratın (1) metnine geçmeden evvel, yazarın menşei, ailesi ve şahsiyeti hakkında bilgi vermek, o devir adamlarına misal teşkil etmesi itibarı ile belki yerinde bir tedbir olur diye düşündüm.

BABAMIN AİLESİ

Babamın ceddi Türkistanlı imiş. XV. yüzyılda Türkiye'ye gelişi, Şaka'ik-i Nu'mâniye (Mecdi tercümesi, S.412)'de şöyle nakledilmektedir:

Mâverâünnehr tarafından Rum'a hicret edip, Antakya'da tavattun eyleyen Ömer bin Hamza'nın burada dünya'ya gelen torunu Hamza oğlu Mehmed, Antakya'nın en âlim hocalarından ulûm-ı arabiye, ilm-i kıraat, ilm-i usûl ve fıkıh okuyup, Kur'an-ı Kerimi hıfzettikten sonra. Halep. Hasankeyf, Amid ve Tebriz'e giderek, bu merkezlerde de ahz-ı ulûm eyledi. Bilâhire Antakya'ya döndü: Halep'de vâ'izlik ve müderrislik yaptı; Şeri'at meseleleri ile iştigal etti. Şöhreti Arap ve Acem diyarlarına da yayılan Mehmed, Kudüs ve Haremeyn'i ziyaret için yola çıktı. 1470 etrafında Mekke'ye vardı. Bir müddet sonra Mısır'a geçti. Kahire'de Mevlânâ Süyuti (1445-1501) ve başka namlı hocaların derslerini ta'kibetti. Bunların icazetlerini aldı ve "Şaka'ik-i Nu'mâniye'nin tâbiri ile, "fünun-ı ulyâ'da had'den ziyâde hünerler gösterip, ol babda izhar-ı yed-i beyzâ eyledi"

Hamza oğlu Mehmed, edindiği bu ilmi Arap hocaları

(1) Babamın eseri, ailemizde mevcud değildi; kitabın filmini, Erzurum Atatürk Üniversitesinden Prof. Dr. Kaya Bilgegil lütf etti.

ile Arapça eserlere medyun olduğu için, kendisine, Türkistanlı olmasına rağmen, "Vâ-iz-i Arap" veya "Mevlânâ Arap" denmeğe başlandı. Arap illerinden Türkiye'ye dönmek isteyince, ilminden istifâde eden ve sohbetinden hoşlanan Memlûk Sultanı Kayıtbay, Mevlâna Arap'ın Kahire'yi terk etmesine izin vermedi. Kayıtbay'ın vefatından sonra (1495) Mevlâna Arap Türkiye'ye döndü. Bir müddet Bursa'da kaldı. Bursalılar kendisine büyük muhabbet ve saygı gösterdiler. Va'zları, daimâ kalabalık bir dinleyici topluluğu cezbeder ve hürmetle dinlenirdi. Ancak, Mevlâna Arap, Bursalıların va'z dinlemeye ihtiyacı bulunmayan fazilet sahibi insanlar olduğuna kanaat getirdikten sonra, Bursa'dan ayrılıp İstanbul'a gitti. II. Bayezid, kendisi ile sık sık görüşür, va'zlarını dinler, Devletin devamı için duasını talebederdi. Mevlâna Arap, eserlerinin büyük kısmını, hayatının bu devrinde yazdı. Ahlâkın İslahı konusundaki "Tezhibü-ş-Şemail" adlı eserini Sultan Bayezid'e ithaf etti.

1500 yılında Mora'da Venediğe karşı cereyan eden muharebelerde, Mevlâna Arap, Sultan Bayezid'in yanından ayrılmadı. Çarpışmalarda, her vakit, ordunun ön saflarında bulunurdu. Modon kalesinin üç hafta süren muhasarasında, askerleri dâima teşçî etti ve kaleye giren ikinci veya üçüncü Türk oldu.

Şaka'ik-i Nu'mâniye'de Mora seferinden ve Modan kalesinin fethinden (10.8.1500) bahsedilirken, "Vâ'iz-i Arap'ın âsârı ile, ol diyar, dâr-ı küffâr-ı hâksâr iken, dâhil-i İslama medâr oldu" yâni: "O ülke kâfirlerin yaşadığı toprak iken, Vâ'iz-i Arap sâyesinde bir İslâm merkezi oldu" (S.413) denilmektedir.

Seferden sonra İstanbul'a avdette, Mevlâna Arap va'zlarında, zındıkları, mülhidleri, raks eden sûfileri şiddetle tenkide başladı. Bunun uyandırdığı menfi akisler üzerine, İstanbul'dan ayrılarak, ehl-ü ıyâli ile Haleb'e göçe mecbur oldu. (Şaka'ik-i, S.413). Halep'de kaldığı müddetçe kendi-

sini takvâya verdi. Va'z ve tefsirlerinde, bilhassa Erdebillileri (Kızılbaşları) zemin ederdi. Erdebilliler de, Şah İsmail'in emri üzerine, câmilerde Ebubekr, Ömer ve Osman'dan sonra, Va'iz-i Arap'ı lânetle anarlardı. Üç sene sonra, Mevlâna Arap tekrar İstanbul'a döndü. Bu sefer de, Kızılbaşlara karşı harekete geçilmesi için Yavuz Sultan Selim'e telkinde bulundu. Yavuz'un İran seferine iştirak etti ve Çaldıran meydan muharebesinde (23.8.1514) bulundu.

Mevlâna Arap'ın, Yavuz Sultan Selim'i, Şah İsmail'e karşı yürümeğe teşvikinde başlıca sebep, muhtemelen, kendi memleketi olan Türkistan'a İranlıların taarruz etmiş bulunmaları keyfiyeti idi. Bunun yanında, Sünnîlik gayretinin de büyük payı elbette vardı. Şah İsmail, 1510'da, Horasan'dan Türkistan'a doğru ilerliyerek, Özbek hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'ı mağlub etmiş ve öldürmüştü. Türkistan halkı şimale doğru hicrete başlamış; bâzıları Yesi'de, Hazret-i Türkistan diye anılan Veli Ahmed Yesevî'nin türbesinin bulunduğu câmiye sığınarak, Veli'den imdad dilemişlerdi. Mevlâna Arap da soydaşlarının yardımına yetişmiş ve Türkistan'da huzur avdet edinceye kadar orada kalmıştı.

Bilâhire yine İstanbul'a döndü, fakat az zaman sonra Rumeli'ne gitmeğe karar verdi. Orada da va'zlarına devam etti, halkı doğru yola sevk'de kıymetli hizmetlerde bulundu. Rumeli'nde kaldığı 15 yılda pek çok reayâ İslâmiyeti kabul ettiler. 300 sene evvel Selçukluların Anadolu'da ilerlediği devirde, mahallî Hıristiyan halkın Bizans tahakkümünden kurtulmak için, Türklerin adâletine sığınmayı tercih ettikleri, hattâ çok sayıda İslâmiyete geçtikleri gibi, bu kere de Rumeli'nde aynı gelişme vuku buldu.

Mevlâna Arap'ın Rumeli'ndeki faaliyetleri arasında, Bosnasaray'da bir cami ve Üsküp'de bir mescid binâ ettirmiş olması zikredilebilir. Şaka'ik-i Nu'mâniye (S.413-414) şunu ilâve eder: "Vâ'iz-i Arap, Üsküp'de, 10 yıl, her

gün tefsir-i şerif nakletti. Macaristan seferinde (1526), Kanunî Sultan Süleyman'a zafer ve feth, Vâ'iz-i Arab'ın duası berekâti ile müyesser oldu".

Yaşı çok ilerlemiş olan Mevlâna Arab, Macaristan seferinden sonra, çok sevdiği Bursa'ya yerleşti. Orada Ulu Câmi'nin inşasına başladı, fakat itmamı kendisine nasib olmadı. Bu büyük âlim ve devlet adamı, Hicrî 938 Muharrem ayının dördüncü günü (1531) vefat etti ve Ulu Câmi'nin hareminde defnolundu. Vefatında, 100 kadar evlâd bıraktığını Şaka'ik-i Nu'mâniye (S.414) nakleder. Pek çok talebe yetiştirdiği; dînî kitaplardan başka, "fünun-ı müteaddide ve hususa ilm-i kimya'da resâil-i kesire tensik eylediği" de ayni yerde mezkûrdur. Eserleri arasında. Yavuz Sultan Selim için "Emr-i gazânın fezâili ve ahvâli" başlıklı bir kitap telif etmiş olduğu da zikre değer.

Mevlâna Arab mutaassıb bir sünnî ve şecaatli bir mûcahid olduğu kadar, devrine göre çok geniş bilgilere de sâhib bir âlim idi.

Mâverâünnehr'den Rum'a hicret etmiş olan Türkistanlı Ömer bin Hamza'nın oğlu Mehmed'in, tarihe Mevlâna Arab (ve Vâ'iz-i Arab) lâkabları ile geçmiş olması, yukarıda zikredildiği gibi, ulûm-ı arabiye tahsilini Antakya ve Halep'de yaptığına, Kahire'de Mevlâna süyûtî'den ders alınış olmasına, Arap illerinde uzun zaman Arapça va'zlar vermesine hamledilebilir. Evlâd ve ahfadı da, bu sebeple, Arabzâde lâkabı ile anılmışlardır.

Babamın lâkabı Arabzâde idi. Serfice'de doğmuş olmasına gelince, ceddi Mevlâna Arab'ın Rumeli'nde yaşadığı uzun senelerde, evlâdlarından bâzılarının Mora'da veya Rumeli'nde tavattun eylemiş olmaları ile izah edilebilir. Serfice, bugünki Yunanistan'da Tesalyı kuzeyinde olup, Yunanlılar tarafından "Servia" diye anılmaktadır.

Mevlâna Arab, Osmanlıların en büyük padişahları olan

Fatih, Bayezid II, Yavuz ve Kanunî devirlerinde yaşamış ve bunların son üçünün hizmetinde bulunmuştu. İki oğlu ile, ahfadından daha üç kişinin Osmanlı tarihinde zikri geçer. Bunların hepsi, cedleri gibi ulemâ sınıfına mensubdur ve bu sahada az-çok ün yapmışlardır. İkisi, ilâveten, san'at ve edebiyat sahalarında da ma'rufdur.

Mevlâna Arab'ın bir oğlu. Arabzâde Mehmed Efendi adı ile tanınmıştır. "Tezkiretü'ş-şuarâ" da "Kudsi" mahlası altında mezkurdur (Kamusü'l-a'lâm IV. 3141).

Mehmed, İstanbul'da, Samsunîzade Ahmed Efendi Medresesi ile İshak Efendi Medresesinde şöhretli hocalardan ders ve icâzet aldıktan sonra, müderris olmuş; Çekmece'de Abdüsselâm Medresesi, Bursa'da Gazî Hüdâvendigâr'ın Kaplıca Medresesi, ve İstanbul'da Mahmud Paşa ve Sahn-ı Seman Medreselerinde tedrisde bulunmuş; tefsirleri ve ilmî eserleri ile nam yapmıştır. Şiirleri de vardır. Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin işten çıkardığı birisini tekrar hizmete almakla Bursa'ya nefyini intac etmiştir. İki sene sonra, afv edilmesi üzerine, 1561'de Mısır mollalığına tâyin edilmişse de, bu vazifeyi deruhte etmesi kendisine nasib olmamıştır. Deniz yoluyla İskenderiye'ye gitmek üzere bindiği gemi, Rodos açıklarında fırtınaya tutulur. Mevlâna Mehmed, geminin güvertesinde Kur'ân okurken, büyük bir dalga hem kendisini. hem etrafındaki 17 kişiyi denize uçurur. Nev'i-zâde Atâi, Şaka'ik Zeyli. S.28).

Mevlâna Arab'ın diğer bir oğlu, 1489'da dünyaya gelen Abdülbâkî Çelebi'dir. Abdülbâkî, altı yaşma basınca, ağabeyi Babek Çelebi, küçük kardeşinin tahsil ve terbiyesini, bir baba şefkati ile ele almış ve çocuk "mazhar-ı feyz olduktan sonra tarik-i ilme azm eylediğinden", müfti Ali Çelebi'nin hizmetine verilmiş. Bilâhire, Kütahya'da Karagöz Paşa Medresesinde, daha sonra İnegöl'de İshak Paşa Medresesinde ve bunu müteakkip Bursa'da Kaplıca Medresesinde müderrislikte bulunmuş. 1535'de, İstanbul'da

Mahımıd Paşa Medresesine nakledilmiş ve 1536'da Üçşerefeli pâyesine terfi etmiştir. 1540'da Semâniye Medresesine, 1544'de Edirne'de Sultan Bayezid Medresesine müderris tâyin edilmiş, ayni sene Halep kadılığına nasbolunmuş. İki sene sonra, 1546'da Mekke-i Mükerreme mollalığına, 1550'de de Bursa kadılığına getirilmiş. Bursa'da Yeni Kaplıca'yı inşâ ettirip, Sadr-ı âzam Rüstem Paşa'ya ithaf eylemiş. 1551'de Mısır kadılığına ikinci defa olarak Mekke mollalığına nasbolunmuş. Böylece, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı devrinde 40 seneden fazla hizmet etmiş olan Abdülbâki Çelebi, 1561'de müteka'id (Atâi, S.38-39).

Bundan sonra, 87 yıl, tarih kitaplarımızda Arabzâde ismine rastlamıyoruz.

Mevlâna Arab'ın ahfadından, 1650 doğumlu ve ceddi gibi, Mehmed bin Ömer adını taşıyan diğer bir Arabzâde, meşhur bir hattat olarak tarihimize geçmiştir. Ömrü boyunca zevk ve şevkle yazdığı Mushaf-ı şerifler daima büyük rağbet görmüştür. Mehmed bin Ömer 1715'de, muhtemelen İstanbul 'da vefat etmiş.

1708 ile 1825 tarihleri arasında yaşayan baba-oğul iki Arabzâde daha Osmanlı tarihlerinde zikredilmektedir. Bunlar, Kazasker Abdurrahman Efendi'nin oğlu 1708 doğumlu Atâullah ile, onun oğlu 1738 doğumlu Mehmed Arif bin Atâullah Efendilerdir.

Atâullah Efendi, tahsilini İstanbul'da bitirdikten sonra, 1726'da, henüz 18 yaşında iken, Sultan III. Ahmed'in imamlığına nasbedilmiştir. Padişah'ın 1730'da vuku bulan hal'i üzerine, tahta çıkan I. Mahmud, Atâullah Efendi'yi, şehzadelerine hoca olarak muhafaza etmiş. Bu hocalık 1756'ya kadar sürmüş. Böylece, 30 sene sarayda kalan Atâullah Efendi, 1756'dan sonra, 1769'a kadar 13 sene Halep'de ve 1769'dan 1774'e kadar 5 sene Şam'da müderrislik yapmış. 1774'de I. Abdülhamîd'in cülûsu ile,

Atâullah Efendi, Mekke mollalığına tâyin edilmiş. Oradan, 1779'da İstanbul kadılığına, 1780'de Anadolu ve az sonra Rumeli kazaskerliğine nasbediliyor. Nihayet 1784'de Şeyhülislâm olarak Meşihat makamına getirilmiş ise de, Atâullah Efendi, ilmiye sınıfının bu en yüksek mertebesini birkaç ay işgal ettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuşuyor. Tarihimize, mütevâzi olduğu kadar faal; halim olduğu kadar da âlim bir şahsiyet sıfatı ile geçmiştir. (Kamüsü'l-â'lâm IV, 3141).

Atâullah Efendi'nin oğlu Mehmed Arif Efendi de İstanbul'da tahsil ediyor. Muhtelif niyabetlere tâyin edildikten sonra, uzunca müddet Mekke mollalığında kalıyor ve hacı oluyor. 1793'de, 55 yaşında iken, İstanbul kadılığına naklediliyor. 1797'de Anadolu kazaskerliğine, 1800'de Rumeli kazaskerliğine getiriliyor. 1808'de IV. Sultan Mustafa tarafından Şeyhülislâm nasbediliyor ise de, bir ay geçmeden, II. Sultan Mahmud'un cülusunda azlediliyor. Bundan sonra, Mehmed Ârif Efendi, 1825'de vefatına kadar, 1715'de ölen ceddi Mehmed bin Ömer gibi, hattatlıkla iştigal ediyor. Ta'lik hat ile yazdığı Mushaf-ı şeriflerden, Ravza-ı mutahharaya her sene bir aded ihdâ eylemeği itiyad edinmişti. (Kamüsü'l-âlâm, IV, 3141).

Şimdi İstanbul'daki Arabzâde'lerden ayrılarak, Mevlâna Arab'ın, Rumeli'nde kalmış olduğu uzun seneler boyunca, orada, çok sayıda dünya'ya geldiği bilinen evlâd ve ahfadından bahsetmek gerekecek. Yukarıda zikri geçen Arabzâde Mehmed Arif Efendi'nin 1825'de İstanbul'da vefatı sırasında, Rumeli'nde yerleşmiş âile efradından Serfice'de Hüseyin adında küçük bir çocuk bulunuyordu. Bu çocuk, babamın babası olacaktı. Ekseri memur sınıfına mensup olan bu ailenin hikâyesi şöyle hulâsa edilebilir:

1840 yılına doğru, küçük Hüseyin'in bir dayısı, Girid'e muhasebeci tayin ediliyor. Eski âdetlerimiz üzere, kendi-

sine yardımcı veya vekil olabilecek bir genci Hanya'ya beraber götürüyor. Bu genç, yeğeni Hüseyin'dir. Hanya'da, kısa zamanda, kendilerine büyük bir dost muhiti yaratmağa muvaffak oluyorlar. Girid eşrafından Yerliağazade Ali Bey ile de tanışıyorlar. Ali Bey, iyi yetişmekte olan Hüseyin'e kızını veriyor. Kızın adı Adile'dir. Âdile Hanım, bütün Giritliler gibi, Türkçe kadar fasih Rumca da konuşuyormuş. Hüseyin Efendi, âilesi ile beraber Serfice'ye dönmeden evvel, Hac farizasını ifâ ediyor ve bundan böyle Hacı Hüseyin Efendi diye anılıyor. Hacı Hüseyin Efendi ile Adile Hanımın izdivacından dört çocuk dünyaya geliyor. Biri kız, üçü erkek olan bu çocukların en büyüğü Azime, sonra Ahmed Tevfik ve Mehmed Ali, en küçüğü ise, babam İbrahim Edhem 'dir.

1850 sıralarında tesbit edilemeyen bir tarihte, Hacı Hüseyin Efendi, İstanbul'a nakl-i mekân etmiş, ilk önce Nüruosmaniye civarında, sonra Kadırga'da oturuyorlar. Nihayet, daha ferah bir kenar mahalle olan Mecidiye Karakolu tarafında, büyük bahçeli bir konağa yerleşiyorlar. Halam Azime Hanım, Aynizade Hasan Tahsin Bey ile evleniyor. Çocukluğumda, Aynîzadeler ile görüşürdük. Tanıdıklarım arasında, İstanbul Darülfünun'unda felfese müderrisi Mehmed Ali Aynî Bey ile iki kızı, Nezihe ve Refika bulunmakta idi. Daha az hatırladığım Mehnıed Ali Bey'in küçük kardeşi, halam Azime Hanım'ın kocası Hasan Tahsin Bey idi. Maliyeci olan Hasan Tahsin Bey, uzun seneler, bilhassa I. Dünya Harbi devrinde, maliye müsteşarlığında bulunmuştu.

Babamın en büyük ağabeyi Ahmed Tevfik, Dâhiliye Nezaretine intisabediyor. Bir müddet sonra, Yemen'de, San'a kaymakamlığına tâyin olunuyor. Hareketinden evvel evlenmeğe karar veriyor. Kısmetine bir Çerkes hanım çıkıyor. Kafkasya'da 1845-1850 arasında dünyaya gelen bu hanımın hayat hikâyesi renkli hâdiseler ile doludur. Altı-yedi yaşında iken, o devirde Çerkesler arasında ol-

dukça câri olan âdet mucibince, ailesinden çalınıyor ve İstanbul'a getiriliyor. Benim çocukluğumda, "Hacı Yenge" diye hitab ettiğimiz bu hanım, nasıl kaçırıldığını şöyle anlatırdı: "Bir gece, uykudan uyandığımda, kendimi yağmur altında atını koşturan birisinin kucağında buldum. Bir kaç hafta kadar, muhtelif yerlerde durarak, seyahata böyle devam ettik. Sonunda, deniz kenarında bir şehre vardık; Trabzon'a geldiğimizi söylediler. Oradan, deniz yolu ile İstanbul'a getirilip bir konağa teslim edildim."

Burası, Sadrâzam Alî Paşa'nın konağı imiş. Çocuğa iyi bakılıyor; okuma, yazma ve Kur'an öğretiliyor; kendisine Hayriye ismi veriliyor. Birkaç sene sonra, Hayriye genç bir kız olunca, kendisini, Menemencizâde ailesine mensub Ahmed Paşa evine alıyor; evdeki hanımlar Hayriye ile meşgul oluyorlar. Adını Aşk-i Niyaz koyuyorlar. Fakat Ahmed Paşa başka bir hanımla evleniyor. Hayriye ise, 1870 yılı sıralarında Yemen'e gitmek üzere olan amcam Tevfik Bey'e varıyor.

O aralık Yemen'de isyan çıkıyor. İsyanı bastırmakla Ahmed Muhtar Paşa görevlendiriliyor. İsyan bastırılıyor. Ahmed Muhtar Paşa vali olarak Yemen'de kalıyor. Amcamı ma'iyetine alıyor. 1873'de Ahmed Muhtar Pasa'ya Mustafa Âsım Paşa halef oluyor. Yine ayaklanmalar başlıyor. Bu sırada, amcam Ahmed Tevfik Bey, bir güz at üzerinde vazifesine giderken, vurulup şehid ediliyor. Eşi Hayriye Hanım, Yemen'de evlâd edindiği bir küçük kızla İstanbul'a dönüyor. Yolda, Mekke'ye uğrayıp, bir ara da orada kalıyor ve hacı oluyor. 1910-1912 arasında bizim ile beraber, Cihangir'deki evimizde oturmuştu. Kendisini o vakit çok yakından tanımış ve sevmiştim. Gayet dindar, merhametli, herkese yardıma hazır, hiç kızmayan, müstesna bir insandı. Bütün ailenin hürmet ve muhabbetini kazanmıştı. "Hacı Hanım" veyahut "Hacı Yenge" diye anılırdı. Babamın vefatından

sonra, anneni ve kızkardeşlerim ile beraber İsviçre'ye gitmemiz üzerine, Cihangir'deki evimiz kapandı ve Hacı Yenge de, Bakırköy'de, hısımlık bağlarımız olan İsmail Paşa'nın evinin yanında, küçük bir ahşab eve taşınmış. I. Dünya Harbi patlayınca, İsviçre'den İstanbul'a döndük. Çok ihtiyarlamış olan Hacı Yenge'yi birkaç kere daha gördüm. Tertemiz, bembeyaz perdeler ve döşemeleri içinde bir küçük evde yalnız başına oturuyordu. Bana bir kehrübâ tesbih hediye etti. 1920 civarında Allah'ın rahmetine kavuştu

BABAM

Babam, 1845'de Serfice'de doğmuş, 1912'de İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Ortaköy'de, Boğaziçi yamaçlarında yükselen Yahya Efendi Dergâhını çevreleyen mezarlıktadır.

Babamın doğduğu tarihte, Serfice, Manastır vilâyetimizin altı sancağından biri imiş. Sancağın nüfûsu 190.000 kadar olup, bunların 80.000'i Müslüman, 110.000'i Hıristiyan imiş. Serfice kazasının nüfûsu 22.000 imiş. Sancağın merkezi olan Serfice kasabasında ise ancak 4000 küsur kişi yaşıyormuş. (Kamusü'l-âlâm, IV, 2552).

Bu havalinin halkı, o devirde değişik ırk ve mezheblere mensubdu. Manastır vilâyetinde 1.000.000 kadar olan nüfusun yarısından fazlası Türk ve Arnavut Müslümanlar idi. Mütebâkî kısmı teşkil eden Hıristiyanların üçte biri, Bulgar, üçte ikisi ise, mütesâviyen Arnavut, Rum ve Ulah milletlerinden imiş. Ulah'lar Rumence konuşurdu Vilâyet'de Hıristiyanların takriben % 90'ı Ortodoks kilisesine bağlı idi. Arnavutlar ile Ulah'lar arasında az miktarda Katolikler de bulunmakta idi. XIX. yüzyıl ortalarında. Serfice kasabasında 4 câmi ve 4 kilise bulunuyordu.

Mevki bakımından pek câzib olduğu anlaşılan Serfice, zirvesi dâimâ karla kaplı, 2900 metre irtifâ'daki Limbos (Rumcası Olympos) dağının ormanlı eteklerinde, İnce Karasu (Rumca adı Aliakmon) nehrine dökülen bir dere-

nin kenarında, deniz sathından 430 metre yüksekte, etrafı bağ ve meyva bahçeleri ile çevrilmiş şirin bir kasaba imiş. Kasabanın yaslandığı Limbos veya Olympos dağı, kadîm Yunanlılar tarafından, ilâhların ikâmetgâhı telakki edilirdi.

Babamın babası Hacı Hüseyin Efendi'nin, 1850 sıralarında İstanbul'a yerleştiği, yukarda kaydedilmişti. Oğlu İbrahim Edhem, 1855'de, 10 yaşına gelince, tahsili için Enderûn-ı Humâyun'a veriliyor. Bu müesseseye kabul edilmesi, muhtemelen, Hacı Hüseyin Efendi'nin dostları veya akrabaları arasında, Saray ile rabıtası bulunan kimselerin tavassutu ile mümkin olmuşdur. Gerek Arabzâde Atâullah Efendi'nin, gerek onun oğlu Mehmed Ârif Efendi'nin Meşihât makamına erişmiş olmaları gözönünde tutulursa, bunların evlâd ve ahfadının, bu meselede yardımlarının sabkettiği tahmin edilebilir.

II. Bayezid'den beri, padişahlar Enderun'da "iç oğlanı" denilen, ve erken devirlerde yalnız devşirmelerden teşekkül eden, bir bende sınıfı yetiştirmekte idiler. Enderun talebesi, yedi sene, sıkı bir inzibat içinde. Müslüman ve Türk kültürü ile yoğurularak tahsil gördükten sonra, bir kısmı Saray'da, bir kısmı da ordu'da tâlim ve terbiyeye tâbi tutulurlardı. Muvaffak olanlara önemli mevkiler açılırdı. Böylece, Osmanlı Sarayı, devleti idare ve vatanı müdafaa edecek olanları yetiştiren başlıca müessese idi.

Enderun'da, her koğuş ve sınıf efradının kaydına mahsus defterler tutulurdu. Mürebbîlere "lala" denirdi. Devşirme usûlü terk edildikten sonra, Enderun'a yalnız Türk çocukları alındı. XIX. yüzyılda, Enderun'un son devirlerinde, talebe arasında, askerî meziyetlerden fazla, fikrî inkişaf rağbet gördü. Edib, şâir, müellif, hattat ve musikişinaslar, orduya ayrılan gençlerin adedini aştı. Enderun mektebi dört yüzyıl boyunca muhtelif seviye ve mâhiyette tedrisat tarzları barındırdıktan sonra, 1868'de Sultan

Abdülaziz'in emri ile, "Galata-Saray Lisesi" adı altında, kısmen Fransızca tedrisat yapan ve yüksek devlet memurluklarında vazifelendirilecek talebe yetiştirmekle görevlendirilen bir müessese haline geldi.

Babam, 1862'de Enderun'dan me'zun olup orduda vazife almış. Üç sene sonra Girid'de ayaklanma başgösterince, İstanbul'dan Girid'e, isyanı bastırmak üzere sevk edilen kıtaat arasında, babama da, mülâzım rütbesi ile vazife verilmiş. Orada, 1868 yılında, 23 yaşında iken ilk harp madalyasını kazanıp İstanbul'a dönmüş.

1876'da. Karadağ isyan edince, babam, Gazi Ahmed Muhtar Paşa kumandasındaki kuvvetlerle, Karadağ prensi Nikola'ya karşı cereyan eden savaşlara katılmış, bir sene sora, Vidin kal'esinde bulunan Gazi Osman Paşa ordusuna verilmiş. Rusya ile Romanya 1877'de Türkiye'ye harb ilân edince, Osman Paşa ordusu Tuna boyunda bir müddet dayandıktan sonra tedricen geriliyor ve Plevne'de toplanıyor. Çok kısa bir zamanda, şehrin etrafında toprak tabyalar ve siperler kazılıyor. Bu tarz müdafaa harp tarihinde yeni bir çığır açıyor. Rus ordusu Plevne önüne gelince, büyük zayi'at vererek sürdürdükleri taarruzların hepsi akim kalmış.

O sırada babamın rütbesi binbaşılığa yükselmiş. 19 Temmuz'dan 9 Aralık 1877'ye kadar devam eden kuşatmada, Ruslar ile Rumenlerin cepheye sevkettiği 250.000 asker ile 700 topa karşı Türklerin yalnız 40.000 askeri ile 100 topu bulunuyordu. Buna rağmen Plevne'nin 5 ay dayanabilmesine, Türk askerinin ve Plevne Müslümanlarının kahramanlığı yanında, harp tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden toprak tabyaların kullanılması da âmil olmuştur. Çar tarafından Plevne harekâtını idare için gönderilen General Todleben'in, "Plevne insan eli ile yapılan en kuvvetli kal'edir ve Türkler tarafından müdafaa edilirse zabtı kolay olmayacaktır" demesi tarihe geçmiştir.

Bir müddet sonra. Plevne'yi muhasara eden kuvvetlerin başına, Rus Avrupa ordularının başkumandanı, Çar'ın kardeşi "veliki knyaz" (grand-duc) Nikola tâyin edilmiştir. Fakat, Osman Paşa'nın teslim olmağa hazırlandığına dair en ufak alâmet görülmeyince, Çar'ın kardeşi muhasaranın dördüncü ayı sonunda, Osman Paşa'ya şu mektubu göndermiştir:

"Müşir hazretleri, Zât-ı devletlerine aşağıdaki hususları arz etmekle kesb-i şeref eylerim: Gorna-Dubnik ve Teliş'deki Osmanlı kuvvetleri esir alındılar. Rus orduları, Osikovo ve Vratza mevkilerini zabt ettiler. Plevne, Çar'ın muhafız alayı ve humbaracılarımız tarafından takviye edi len Garb ordusunun muhâsarasındadır. Bütün irtibat yollarınız kesilmiştir. Artık size hiç bir yardım ulaşamayacaktır. Mes'uliyeti Zât-ı devletlerine râci olacak daha fazla kan dökülmesini önlemek üzere, insaniyet namına mukavemetden vazgeçerek teslim şartlarını müzâkere için bir yer tayinini tensibinize arzederim.

En derin hürmetlerimin kabul buyurulmasını rica ederim, Sayın Müşir Hazretleri".

Nikola
Avrupa Rus Orduları Başkumandanı
30 Ekim 1877

(Aslı Fransızca yazılmış olan bu mektubun metni kitabın sonuna derc edilmiştir)

12 Kasını tarihinde aldığı bu mektuba, Gazi Osman Paşa, ayni gün, şu cevabı veriyor:

"Zat-ı fahîmânelerinin tarafıma göndermek lütfunda bulunduğu mektubu aldım.

Emrimdeki kuvvetler dâimâ şecâat, sebat ve gayret göstermişlerdir. Şimdiye kadar giriştikleri bütün muhârebelerden galip çıkmışlardır. Bu sebepledir ki, Çar hazretleri, kuvvetlerini takviye için muhafız alayını ve humbaracılarını getirtmeğe mecbur kalmıştır. Gorna-Dubnik ve Teliş mağlubiyetleri; orada bulunan Türk kuvvetlerinin

teslime mecbur kalması; irtibatının kesilmesi ve ana yolların tarafınızdan işgali, ordumu düşmana teslim etmekliğim için kâfî sebepler değildir. Askerlerimin hiç bir eksiği yoktur ve Osmanlı ordusunun şerefini muhafaza için yapmaları gereken her şeyi henüz yapmamışlardır. Bugüne kadar vatanımız ve imânımız için zevkle kanımızı akıttık. Teslim olmaktansa, ayni tarzda harekete devam edeceğiz.

Dökülen kanın mes'uliyetine gelince, bu dünyada ve öbür dünyada, mes'uliyet, harbe sebebiyet verenlerin üzerinde kalacaktır.

Zat-ı fahimânelerine mümtaz saygılarımı sunarım."

(2)

Gazi Osman
Plevne Ordusu Kumandanı

Osman Paşa'mn cevabından üç gün sonra, ateş teâtisi asgarî hadde iniyor. Ruslar, kuvvetle alamadıkları kaleyi, açlıkla düşürmeye karar veriyorlar. Aralık başında Plevne'deki erzak depoları iyice boşalmağa başlıyor. Onbeş güne kadar tamamen boşalmaları mukadder görünüyor. Bu durum karşısında, aç kalıp teslim olmaktan ise, şerefle kaleden çıkış teşebbüsü yapmayı, gekirse şehâdet mertebesine yükselmeği, Osman Paşa evlâ görüyor. Bütün zabitleri toplayıp durumu izah ediyor ve görüşlerini soruyor. Çıkış teşebbüsüne karar veriliyor.

Osman Paşa, 7 Aralık tarihli günlük emrinde kararı açıklamış, fakat çıkış gününü bildirmemiştir. Şehrin Müslüman sâkinleri, ordu çekildikten sonra, yerli Bulgarların zulüm ve işkencelerine mâruz kalmamak için, ordu ile beraber şehri terketınek istiyorlar. Askerî harekâta engel olacaklarını, çocuk ve kadınların düşman ateşi altında kalacaklarını, Osman Paşa kendilerine izah etmiş ise de, Müslüman cemaatin reisleri, ordunun himâyesinden ayrılmak istemediklerini, ordu ile beraber Plevne'yi terk edeceklerini ısrarla tekrarlıyorlar. Bu ısrar üze-

(2) Ferik Muzaffer Paşa ve Kaymakam Tal'at Bey, Defense de Plevde, d'apres les documents.. officiels et prives revnis sons la direction de muchir Ghazi Osman Pacha, Paris 1889, S'187. Mektubun Fransızca aslı, kitabın sonunda verilecektir.

rine talepleri kabûl ediliyor ve 600 kadar aile, 300 arabalık bir kafile teşkiline ve orduyu takibe hazırlanıyorlar. Ağır yaralılar ile hastaların şehirde kalmalarına karar veriliyor, birkaç tabip de onlar ile beraber kalıyor.

Bunların emniyetini temin için, Osman Paşa, Bulgar cemaatının reisleri ile papazlarını çağırtıp, hastahanelerde kalacak olan 800 kişiye, herhangi bir kötü muamele yapmayacaklarına dair, İncil'e el bastırarak, haç üzerine yemin ettiriyor.

Çıkış hazırlıkları sür'at ile ilerliyor. Yürüyecek halde olmayan 1000 kadar yaralı, çocuk ve kadın, arabalara yerleştiriliyor. 6000 kadar nekahat halinde bulunan kimse, hasta kafilesine yardım etmek ve arabaları gütmek ile tavzif ediliyorlar. 600 ailenin bindiği 300 kadar arabanın ise, âile reisleri tarafından sürülmesine karar veriliyor.

Muhtelif kaynaklardan (3) toplanan yukardaki mâlumata burada son vererek, bundan sonra, çıkış muharebelerinde esarete düşen Osman Paşa ile, sağ kalan kuvvetlerin, Harkof'da, esarette kaldıkları 9 ay zarfında, babamın kaleme aldığı canlı hatıratın metnini aynen nakledeceğim.

Emekli Büyükelçi
Seyfullah ESİN

3— Caaptain Frederick William von Herbert, The defence of Plevna, Londra 1911. Nureddin Artan tercümesi: Bir İngiliz zâbitinin hatıraları Plevne müdafaası, Ankara 1938.) Osmanlı ordusunda gönüllü olarak muhasarada Plevne'de bulunan İngiliz vatandaşı genç doktor Charles Ryan'ın da, Under the Red Crescent adlı bir kitabı vardır. Ryan'ın kızı Maie Casey'e, 1963'de Yeni Delhi'de rastladım. O tarihte Avustralya Hariciye Nâzırı olan kocası ile beraber idi. O da, gençliğinde, 1915'de, Anzak'lar ile Çanakkale'de, Türk ordusuna karşı çarpışmış, 1970'de Casey, Avustralya Umumi Valisi oldu ve kendisine, Lord'lar kamarasında çalışmalara iştirâk hakkı veren "baron" unvanı ile taltif edildi. Lady Casey, gerek babasının Türklere karşı savaştığını anlatırken, her ikisinin de Türklerin kahramanlığına ve harb kaidelerine titizlik ile riayet ettiklerine dâima şehâdet etmiş olduklarını söylerdi. Lord Casey 1976'da vefat etti.

Binbaşı İbrahim Edhem'in, Harkof'da esarette iken kaleme aldığı ve İstanbul'a dönünce Rumî 1296'da (1880) Maarif Nezareti tarafından neşrettirilen

S E B A T V E G A Y R E T K I Y Â M E T T E N
B İ R A L Â M E T
a d l ı
P L E V N E H Â T I R A L A R I

MUKADDEME

1269 hicri (m.1853) yılında cereyan edip Kırım muharebesi adını alan harb, XIX. yüzyıldaki en ehemmiyetli olaylar sırasına geçen önemli vak'alar, bütün devletler arasında nice politika değişikliğine sebep olmuş; Avrupa devletlerinin nokta-ı nazarlarını da, bir kat fazla, askeri kuvvet ve harb kudreti üzerinde toplamıştır. Devletlerin her biri bu mühim meselenin ileriye götürülmesi yolunda uğraştıkları halde, Prusya-Avusturya ve yine Prusya-Fransa muharebeleri gibi vak'alar, büyük silahlar ile harb malzemesi ve mühimmatı sahasında türlü keşiflerin yapılmasına yol açmıştır. Bu keşiflerin, harb manevraları ile harb meydanında askeri harekâta birçok değişiklik getirmesi neticesinde, anılan devletler, askerî kuvvetlerinin ve mühimmatının arttırılmasını zarurî görmüş ve asla vakit kaybetmiyerek, fevkalâde sür'atle çalışarak, noksanlarını ikmâl ve kuvvetlerini yeniden tanzim etmişlerdir. Böylece, cümlesi, birer askerî devlet olup, bugün gördüğümüz hâle gelmişlerdir. Osmanlı devleti dahî bu yolda çalıştı ise de, askerî teşkilâtı ile harb levazımı tedarikini sağlam esaslar üzerine kuramamıştır. Bu durum son muharebede meyda na çıkmıştır. İşte bu sebeptendir ki, her devlete millet ve her cemiyete bir devlet lâzımdır. Devlet teşkilâtının bakası için de, milletin ferdlerinin, askeri merkezlerin ve şehirlerin mevkilerini bilmeleri gerekmektedir. Aşağıda

verilecek olan bilgiler bu hususu teyid eder.

Hicrî 1294 (1877)'de vuku bulan muharebelerin önemli bir kısmından bahsetmek, herkesin ilgisini çekecektir. Askerî faziletlerin en makbulü hayata bağlılığın kalesini teşkil eden "sebat ve gayret" olup, bunun bulunmadığı vakit zuhur edecek durumun "kıyâmetden bir alâmete" benzeyeceği gözönünde tutularak, bu küçük yazının başlığına:

"Sebat ve gayret, kıyâmetden bir alâmet" adı verilmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı devleti ile Rusya arasında yapılan temas ve görüşmeler, üç defa muharebeler ile neticelenmiş ve dördüncü defasındaki muharebe ise, Rusya tarafından, ciddî bir temasa vakit bırakmadan başlatılmıştır. Rusya, 1290 hicrî (1874)'den beri, Rumeli'nde yaşayan slav halklarına telkin ettiği fesad neticesinde başlattığı gavga, 1294 hicrî (1877)'de "Plevne" mevkiine kadar ulaştı.

İkinci ordu-yı hümâyûn saf piyade dördüncü alayının birinci taburu binbaşısı İbrahim Edhem dahi Plevne ordu-yı hümâyûnunu teşkil eden erkân ve efrad meyanında bulunmayla "Sebat ve gayret, Kıyâmetten bir alâmet" ismi ile adlandırdığı iş bu risâle ile, şâhit olduklarını ve bu babdaki fikir ve bilgilerini ihvan-ı vatana arz eder ve hikâyeler ile ifadelerde görülecek kusur ve noksanının değerli okuyuculardan affını temenni eder.

DİBACE

Herkesçe mâlûm olduğu veçhile, Rusya devletiyle 1269 (1853) tarihinde vuku bulan muharebeden sonra, bu devlet kendine mahsus bir doğru yol bulup, ilk önce

yolların tesviyesi ve hele geniş ülkesinin her tarafına elzem olan seçilmiş noktalara anbar ve şömendöfer inşası ile asker ve mühimmat naklini yoluna koyduktan sonra, ikinci derecede bir harb gailesi zuhurunda icabederse bütü harbî ve askerî levâzımını muntazam ve mükemmel surette olmak üzere hemen ve derhal bir buçuk milyon askeri, zabitli ve tâlim görmüş olarak silâh altına alıvermek ve harb sahalarında olan her nevi telefat ve noksan zuhur ettikçe, harb sırasında mütemadiyen o noksanı ikmâl ve yerini doldurmak için birçok tecrübelerle gayet âlâ yolda "tensikat-ı askeriye" (reform) icra ederek bu tensikat semeresiyle fevkalâde zâbit yetiştirmeye muvaffak olarak geçerli kanunlarınca "askerlik" denilen şey'i temamiyle ihraz edip mülkünü umumî bir kışla şekline ve ehaliyi o kışla derununda toplanma noktasında nazır şekle koyup, bu sebeple Avrupa devletlerini bile ürkütüp politikada emel ve maksatlarını mezkûr devletler nezdinde her suretle yürütmek kudretine erişmişti. Çünki Kırım muharebesi zamanında Rusya devletinin ülkesinde bir karış bu yönde ve hiç bir yerde şömendöfer olmadığı ve askerî tensikatı dahi şimdiki zamanındaki gibi bulunmadığı halde vuku bulan mukabelesi ile hâl-i hâzırı kıyas olununca politikasını Avrupa devletleri nezdinde her suretle yürütmeğe muktedir olması hâl-i hazır vak'alarla isbat edilmiştir. İşte millet ferdlerini izah edildiği vechile netice kazanacak ve hizmetinden tam istifade olunacak rütbeye eriştirmekle suhuletle intikam almak içün, icab-ı zamana göre politikadan dahi çıkmayarak, üçüncü mertebede hareket hedefi olan mahallerin kendince seyrü harekete ve ehalisini takviye ve muavenete elverişli bir hale getirerek hayli zamandır Rumeli kıt'asına ekdiği fesad tohumunun hasad vaktini 1291 (1874) senesi bahar mevsimine tesadüf ettirmekle, bir taraftan anı biçmeğe ve diğer taraftan buna müteferri mühim ve cesim umura öncelik vererek ve kimsenin, yani Avrupa halkının müdahale ve taarruzu-

na ve Osmanlı devletinin resmen bir sualine dahi düşürmeyerek tam serbestiyle Hersek taraflarında kıvılcım gibi birden tüfenk kurşunu ve Krup toplarının danesi harmanlarını savurmağa başladılar.

Bu gaile gittikçe genişleyerek Devlet-i Aliye'nin dikkat ve taaccüb nazarını dâvet eylediyse, muhtelif şekillerde görülen askerler o vakit âsi makamında tanılmış ve anla rın kirli vücudunu oralardan temizlemek, bir adam kendi kılıncıyle evlâdını keser gibi ecnebilerin nazarında çirkin tanılmamak korkusu ve hikmet-i hükümet telkinleri ile eşkiyanın başlarını gâh nasihat ve gâh para ile avutarak işi geçiştirmek istediler ise de. bu tertip onların tertibatına cilâ verircesine bir fırsat ittihaz olunmuş olduğuna kanaat edilmeyerek bir müddet daha en yüksek mertebeye çıkmış ve her tarafa yayılarak etmedik kötülük bırakmadılar. O sırada Osmanlı Devleti fikir değiştirerek samimiyetle bir ıslâhat emeli olduğu görülüp, bir aralık da fevkalâde komisyonları, politika memurları, konsoloslar, nezaretler gibi ince işler ve fesad çıkaranların reisleri ile mükâlemeler ve buna benzer bir takım abes şeylerle devlet hâzinelerini boşaltmağa ve mülkünü harab etmeğe, ahalisini usandırmağa çalıştılar ve bu suretle de yapacaklarını yaptılar

İşte şu gaile umumî asayişe mâni olarak dağlıların meşhur olan insan kasaplığına ve burun kulak gibi insan uzuvlarının en naziklerini kesmeğe ve buna benzemez acâib fuhşiyat ile 1292 (1875) senesi bahârında Edirne ve Tuna eyaletleri Bulgar ehalisinin ötede beride ve dağ ve tepelerde toplanarak İslâm ehalinin kadın ve çocuklarını bıçakları ucunda parça parça ve bunların bîçare ve bigünah baba ve kocalarını lîme lîme eyledikten sonra, kasaba ve bâzı İslâm köylerine dahi nâmerdâne gelerek kendilerini o yolda ifna edeceklerini ilân içün bağ ve tarlalarda gezinen çocukları tutup kuzu gibi şişde pişirip kemiklerini birer sepetle ihtiyar meclislerine gönderdiler.

Bu sıralarda meselenin çatallaşmasından dolayı Osmanlı Devleti buna dahi âcil tedbir olarak Ferik Adil Paşa hazretleri kumandasiyle bir ufak kuvvet ile nasihatlar gönderdi ise de, zaten iş çığrından çıkmış ve meselenin gittikçe genişlemesini tertibedenlerin emeli bulunmuş olduğundan, aradan iki ay geçmeksizin alenî surette olarak Rusya Devleti'nin muhtelif sınıflarından bir çok askerle en cesur kumandanlarından Çernayef ve dahaların kumandasında bulunduğu halde Sırbiyye hududu'nun ondört yerinden bir günde tecavüzle, Osmanlı askerine karşı top ve tüfenk atmağa başlaması, gûya "Karadağ kahramanları"nın da (bu ünvan Ruslar tarafından dağlılara ihsan olunmuştur) gayretini tahrik etmiş olduğundan, anılan günde Karadağ prensi dahi isyanını telgrafla Bâb-ı Âlîye (Osmanlı Hükümetine) ilân etti. Bu cihetle "Şark meselesi" tertibatı bir derece daha meydana çıktı.

Orası garib değil. Her birisi birer cild kitab şekline konmağa şâyan olan ve şu risalede gösterilmeğe lüzumu olmayan hunhar Karadağlılar ile Sırb eşkiyâları ve çocuk celladları Bulgarların bu meyanede ettikleri gaddarlık ve insafsızlıklar Avrupa nazarında af perdesi ile görülüp, iki cahil Türkün bir Bulgar'ı telef etmesi ve bir kadının ırzına tasallutunu dile dolayarak, onların ettiklerinin bin mislini bîçare Türkler'e haml ile zulüm ve gaddarlığı Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti) kumandan ve memurlarına bıraktılar. Hele Gladstone'un bu babda yazdığı risâleler, kalemini, doğrusu ya, bir güzel Moskof milletine ziyâde meyil ve muhabbetten, veyahut karakuş damgalı bir çok kaimeler (pul-i emperiyal) almasından başka bir şeye işletmemiş dense yeridir.

İşte böyle, yalan yalan sözler beher gün Havas telgraflarıyla Avrupa'ya ilân olunup, nihayet Ferik Şevket Paşa Hazretleri'nin memuriyet vazifesini hüsn-i îfâ etmesi cihetiyle, şedîden mes'ul tutmağa devleti mecbur ettirdiler, (müşarilileyh medhe değer evsâfa sâhip olup hakikaten cesur olarak harb işlerinin her türlüsüne vâkıf bir kumandandır) ve o aralıkta Bulgarlar'a bir bîçarelik hami ettiler. Merhametli İngiltere halkı külliyetli ianelerle o tarafa gel-

diler. Bunların hane ve ikametgâhlarını eski hâline irca etmeğe çalıştılar. Bakalım şimdi de İslâmlara yardım edip merhametlerini, insaniyetlerini umuma tasdik ettirecekler mi? Her ne ise, onların muîni Cenabı Allah olsun.

İşte Bosna, Hersek, Kosova, Edirne, Rusçuk vilâyetlerini saran ihtilâl ateşi bir sene daha devamla Devlet-i Aliyye'yi birçok masraf ve hasara uğrattıktan sonra, Türkler'in efkârı galeyana geldi. Bunların, eski Türk meselince, kelleleri kızar ise daha ilerisine gider ve belki de sözlerine itimad olunmayan Avrupa halkından dahi bir hak kazanırlar korkusu ile, Aleksinac'ın zabtı gecesi doğrudan doğruya şartsız Rusya devletiyle mütareke akd edildi ve iş başka bir kalıba döküldü. (4)

Şimdi kısaca yazılan şu ifadelerden anlaşılır ki, Osmanlı memleketleri dahilinde parlayan ihtilâl ateşi, beşyüz senedir toprağı ekerek yaşayan ehalisi, kandilinin fitili yanmayıp, bir takım boş şeyler ile Rusya Devleti'nin Türk halkı dolabına takdığı fesad çarhının büyük muharebe için hazırladığı dakik ve rakik yol idi Rusya Devleti'nin Osmanlı ülkeleri hakkında olan sui niyeti yolunda büyük Petro zamanından beri tutmuş olduğu politika ve meslek iktizasınca 1269 (1853) harbinden beri çalışıp çabaladığı ve vücuda getirdiği işlerini bundan evvel kısaca beyan etmiş idik. Bunların birincisi, askerî kuvvete ve nakliye vâsıtalarına mâlik olmasıdır.

İkincisi dahi, Osınanlı ülkelerinde bulunan Islavların hâmiliğiyle, onları metbû devletleri aleyhine isyan ettirip, Avrupa devletlerini çeşitli politika desiseleriyle iğfal ederek, Devlet-i Aliyye'yi hem malca ve hem canca bir çok hasar ve za'fa uğrattıktan sonra Avrupalı'ların nazarlarına dahi başka surette göstererek emellerinin icrası vaktini ele almış olması fırsatıyla ve hâmisi bulunduğu

(4) Türk kuvvetlerinin Sırp taarruzlarını kırıp karşı hücuma geçerek, uzun zamandan beri kuşattığı müstahkem Aleksinaç'ı ele geçirmesi (29 Ekim 1876) Belgrad yolunu açmış, Sırbistan'ın ezilmesiyle Balkanlardaki nüfuzunun mahv olacağını anlayan Rus hükûmeti kayıdsız şartsız mütâreke yapmazsa Osmanlı hükametiyle diplomatik temaslarını kesme tehdidinde bulunmuş tu. Osmanlı hükümeti, tek başına Rusya ile harbi göze alamadığından Karadağ ve Sırbistan'la mütâreke yapmaya mecbur oldu.

ve beş devlete karşı beş devlet hükmünü tuttuğu malum olan "Romanya, Sırbiye, Bulgarya, Karadağ ve âsi nâhiyeleri ehalisiyle" beraber 93 (1293) senesi rumî Nisan'ının onbirinci (24 Nisan 1877) günü Osmanlı hududunu tecavüzle harb ilân eyledi.

Anadolu kıt'asındaki muharebatının elbette bir takım zevat tarafından başkaca risalelerle gerçekleri beyan edileceği memûl idügünden, biz bahsimizi Rumelide görülen vuku'âta hasredelim. Vaktaki harb ilân olundu. Osmanlı Devletinin henüz şömendöferleri tamamlanmamış ve belki mühimmatı bile noksan iken, o vakit silâh altında bulunan Osmanlı kuvvetleri Tuna ve Balkan gibi iki büyük tabiî mevki boyuna tabiye edilmiş ve bir taraftan ihtiyat askeri toplanmasına başlanmış idi. Bu sırada umum kumandan bulunan Serdâr-ı ekrem Abdülkerim Nâdir Paşa hazretleri, Osmanlı askerinin, kadim düşmanımıza karşı iyi şekilde tabiye ve sevkine çalışarak himmet etmiş ve taraf taraf kumandanları da büyük bir istek ve hevesle hizmetlerine ve aldıkları talimatın hükmünü infaza gayret sarfetmekte bulunmuş oldukları halde, Rus askerinin Ziştovi'den geçirilmesine fırsat vermediği ithamı ile müşarünileyh hazretleri memuriyetlerinden azil ile Dersaâdet (İstanbul)'de muhakeme altına alınmış ve bu sırada meçhulümüz bulunan bir hüküm ile menfaya Limni adasına gönderilmişti.

Zamanımızda îcâd olunan silah ve toplar dolayısıyla harb kaide ve tekniğinde zuhura gelen büyük değişiklikler ve bunu teyid eden Avrupa'da görülen büyük muharebelere ve Rusyaca icra edilen askerî tensikat hükmünce, Tuna yalısı gibi uzayan bir müdafaa hattından Rusyalılarm geçememesini asrımız ehli harb ve vegâsından ve askerliğe âşinâ olanlardan acaba kim te'min edebilirdi?

Yazık ki muharebe esnasında bir kumandanın değiştirilmesi, tutulan plânın, mevcud değilmiş gibi, tatbik edilmemesine sebep olabileceği ve onun yerine gelecek olan

kumandan evvelâ plân tertib edip de hâle ve mahallî işlere vâkıf oluncaya ve büyük askerî harekâta başlayıncaya kadar, hangi düşman olur ise olsun, çorabını örer, pazara bile gönderir. Binaenaleyh, iş adı geçenin rey ve tedbirine bırakılmış olaydı, umulurdu ki düşmanın ric'at hattı az vakitte kesilir ve hayli iş de görülür idi. Ne fayda ki muharebe işi hiç bir şeye benzetilemediği hâlde, daha başlangıçta ve ilkin her taraftan bu işin çirkin görülmesiyle, adı geçenin işden alınması, devlet ve milletçe vahim netice alınmasına sebep oldu.

Vâkıa şecaat ve cesareti inkâr edilmeyen, bütün dünyanın ve hattâ Rusya imparatoru Aleksander hazretlerinin bile takdirini kazanan Gazi Osman Paşa hazretlerinin aşağıda târif olunacak makbûl harekâtı, düşmana hayliden hayli zarar vermiş ve devlet ve milletin namusunu Plevne gibi bir mevkide, "mevki muharebesi" etmekle ikmâle çalışmış ise de, ne çâre ki bir kanadlı kuş uçmayıp ne kadar uçsa da bir yere kadar gidip en nihayet yorgun düşeceğinden şüphe olmadığı gibi, harb tekniğine aşina olanların dahi teslim edecekleri hususlardandır.

Bir harb plânı, bir de muharebe plânı vardır. Harb plânı denilen şey iki devlet biribiri üzerine harb açtığı vakit tecavüz mü edecek, müdâfaada mı bulunacak, şu iki suretde de bir umumî plân ittihaz eder ve bu plân devletlerce erkan-ı harb dâiresinde gayet gizli olarak yapılır. İşte bir devlet harb plânını yapmadıkça yekdiğeri üzerine harb ilân edemez. Çünkü sevkulceyş kaideleri ve büyük harekât icrası mutlaka bu plân üzerine icra edilebilir. Muharebe plânına gelince, bu plân ordu ve kolordu ve fırkalarının taarruzî ve tedafüî bulundukları mevkî ve noktalarda icra eyledikleri muharebelerin plânlarıdır ki bu, mezkûr kuvvetlerin erkân-ı harbleriyle baş-kumandanlar ve kumandanlar beyninde yapılıp icra edilir de, ondan sonra plân üzerine muharebe olunur. İşte Osmanlı Devleti de, Avrupa devletlerinin hiç birisi, usûlde askerî tensikat olmadığı

cihetle bu muharebede harb plânını yapan ve tabiyesini icra eyleyen ve plânını kuvveden fi'le çıkaracak Avrupa'-da ikmali tahsil etmiş ve devletimizin küçük büyük her gailelerinde bilfiil bulunarak tecrübesi görünmüş olan da yine yukarda bahsi geçen serdar idi.

Serdar azil edildikten sonra Mehmed Ali Paşa ve Süleyman Paşa ve Rauf Paşa gibi zatlar kumandaya memur oldular ise de, birincisi plansızlık ve ikincisi, kumandanlar beyninde bir rekabet dâvası ve bazılarına da teferrüd sevdası düştüğünden, adı geçenler ne kumandanın birleştirilmesine, ne de müşterek harekâta mâlik olabildiler.

Ordu, kolordu ve fırka (tümen)'ların her biri harb sâhasının bir köşe ve bucağında sıkışıp kaldığından, düşman nice nice fırsatlar bularak ve istifade ederek nihayet galebeye mazhar olmuştur.

Asıl konumuz iş bu muharebenin mühim bir kısmını ifade etmek olduğuna yukarıda işaret olunmuş ve "Plevne" ordu-yı humâyunu esaret düştükten sonra düşman orduları her tarafa sür'at ve sühûletle İstanbul kapılarına kadar dayandığı görülmüş olduğuna nazaran, harb vukuatının en mühimi, "Plevne" muharebesi bulunduğu tasdik olunur.

"Plevne" mevkii Osmanlı haritasında bir mevhum nokta gibi görülür ve çok kimseler bu isimdeki kasabanın ne tarafa düştüğünü bilmez iken, bu asırda kazandığı şöhret her varakada ve hele tarihlerde altım kalemle yazılmasına kadar bir rütbe kazandırdı ve bir taraftan dünyanın öbür cihetinden kendisine ziyaretçiler getirmeğe muvaffak oldu. Bunun gibi, Osman Paşa hazretleri dahi, Sırbiye meselesinin zuhuruna kadar, değil Avrupa ve sair kıtalarda, belki devletimizde de küçük ve büyüklerimizden çoğu ne hal ve meşrebde ve ne gûna davranış ve terbiyededir bilmezler idi. Kaderin sevkiyle feriklik rütbesini kazanıp hâiz olup, Sırbiye meselesinin başlangıcına doğru Vidin umum kumandanlığında bulunurken mezkûr meselede "Zayçar"

üzerine vuku bulan harekâtı, hayırlı neticeler doğuran zafer ve muvaffakiyetleri olmakla, orada asker şanını cümleye gösterdi ve şükranla karşılanan hizmetlerini takdir eden devlet, uhdesine vezirlik ve müşirlik rütbeleri tevcih ve ihsan buyurdu. Kılıcıyla hakkını kazanan Osman Paşa, Cenab-ı Hakka sığındı.

Osman Paşa, bütün medenî devletlerin askeri usul ve kanunlarında kumandanlığa lâyık ve elzem olan vasıfları ve istenilen ahlâkı haiz olup hele en ağır işde telaşsızlığı ve her işe erbabını bulup istihdam edişi ve hazım ve ihtiyata riayetle beraber, temkinli davranışı ve harb esnâsında süratle intikal gibi kıymeti ölçülemeyecek bir hasletin sahibi ve metânet ve diyanetle öyle bir anda şimşek gibi çakup yıldırım gibi düşmana çarpması, âli cenabını ve hakikaten büyük ve şanlı bir kumandan olduğunu tasdik ettirir, hattâ iş bu saadet hısalini, değil uzun müddet, bir saatcık ma'iyeti hizmetiyle şerefyab olanlar tasdik edeceği cihetle, bu babda sözü uzatmaya hacet yoktur.

"Zayçar Vak'ası" Sırbiye umum meselesi sırasında başkaca bâzı merak ehli tarafından yazılacağından, müşarünileyhin oralardaki hüsn-i hizmetlerini tavsifden sarf-ı nazarla mezkur mesele birdenbire beklenmedik bir mütareke ile nihayet bulmuş ve kendileri henüz biraz istirahat edecekleri sırada, Rusya Devletinin umûma karşı nâhak yere münasebetsiz bir hareketi yakın vakitlerde bir çok kanların dökülmesini mucib olacağı anlaşılmakla, o vakit maiyyetinde mevcud olan askeri bir taraftan tâlim ve terbiyeye diğer taraftan Vidin kalesinin bir Vidin kalesi daha yaparcasına tâmir ve tahkimine himmet sarfı ile mütâreke hitamında Niş cihetinde mevcut askerî kuvvetlerine ilâve ve ilhak edilen yirmi taburla Ferik Hacı Adil Paşa hazretleri dahi birleşerek, diğer fırka ve livâ kumandanları ve erkan-ı harb heyetiyle ittifakla daha orada iken vücuda getirdikleri âsar, yani askerin talim ve terbiyeleri ve kalenin

teçhiz ve tarsini gibi işler, müşarünileyhin her şeyde muvaffakiyetini ve herkesin takdir ve tahsinini çekmiş idi.

Vidin kelisi bânileri-himletleri vâr ve ruhları şâd olsun-temelden hâl ve vakte uygun suretle inşa olunmuş; Aga Hüseyin Paşa gibi mimar görmüş bulunduğu için ne kadar medh edilse yine azdır.

Ancak Gazi Osman Paşa hazretlerinin bu defaki tâmiratı ve yeni icad edilmiş toplara karşı bâzı ilâveleriyle kara cihetinin çepçevre etrafını alan tabye inşaası, mevzun tarzda zümrüdlerle donatılmış bir gelin gibi, küçük ve büyük çapta eski ve yeni topların tabiyesi, başına elmasları takınmış namus sahibi biriymiş gibi her bakanın bir daha bakacağı ve soğuk havalarda bile orada yatacağı gelir idi.

Bu kalenin şu suretle teçhiz ve tahkimine en ziyâde himmet sarfeden Osman Paşa hazretleri ile maiyetlerindeki kuvvetlerin her biri ve ümeradan erkân-ı harb heyeti ile Âdil ve İzzet Paşalar ve mirliva Ahmed Hıfzı ve Hasan Paşalar vesair ümera ve zabitler olup, zikrolunanların her hâlde sevaba girdiğinde şüphe yoktur.

İş bu kalenin her kule ve hisarı en kuvvetli düşmanın en büyük toplarıyla sonuna kadar dövülse tahribine muvaffak olunmaz ve hele doğrudan doğruya zabtı imkânsız, emsâli bulunmaz bir metin yer idi.

Kal'ece olan hususat ikmâl edildikten sonra ordu-yı humâyun, harb fenni usûlüne göre ve tekrar fırka ve livalara taksim ve birinci fırka Ferik Hacı Adil, ikinci fırka İzzet, üçüncü Hasan Sabri paşaların kumandanlarına tevdi ve ihale kılınmış ve kal'edeki muhafaza askerleriyle sair mevkilerde bulunan müfrezeler ayrıca kumandanlara bırakılmış ve elbirliğiyle amelî talimlere başlanarak az vakitte livâ talimlerini ve manevra cengi ameliyelerini bile icra eylediler.

Vidin'in mevcut kuvveti yetmiş beş tabura iblâğ edilerek harb ilânı duyulmazdan evvel umumca tutulan plân icabından olmakla, iş gayet ehemmiyetle ele alınır ve ha-

zırlık başka türlü görülür idi.

Sonradan görülen lüzum üzerine zikredilen mevcuddan yirmi tabur seçilmiş, asker tefrik edilerek harb îlân olunacağı günlere yakın vapurlarla Tuna'dan Rusçuğa gönderildi. Bu taburlar Hassa ordu-yı hümâyununa mensup olup her biri Sırbiye muharebesinde güzel hizmetler görmüş ve Hasan Tevfik ve Ahmet Faik Paşalar kumandasıyla gönderilmişti ki, bu paşalar dahi vuku bulan muharebelerde nam kazanmış ve hele Hasan Paşa'nın hamiyet, insaf ve merhametle sadakatı. bütün zabıtan ve efrada kendini sevdirir ve bu münasebetle güzel iş görmeğe muvaffak olurdu.

Mevcud bakiyeden talim ve manevra ameliyesi dahi matlub dereceye vardırılmış ve Kalafat'ta dahi tabya inşası ve asker tâlimi gibi hareketler görülmekde bulunmuş olduğundan zabitan ve asker efradı kavgaya diş bilemeğe ve her ân ve dakika iş ve güçleriyle sözlerini buna hasretmeğe başladılar. Aradan çok zaman geçmeksizin harbin ilân olunduğunu bildiren ve padişahın bazı emirlerini beyan eden bir hatt-ı hümâyun zuhur etmekle, Osman Paşa hazretleri, bunun bizzat ordu muvacehesinde okunarak keyfiyetin ilân olunmasına ve bu cihetle askerin yaratılıştan haiz oldukları şecaat ve gayreti tahrik ile mensubu bulundukları din ve devletin haklarının muhafazasına çabalamak zamanı geldiğini anlatıp ona göre emre hazır bulunmaları lüzumunu anlatmağa niyyet ederek, emrin alındığının ertesi günü, evvela iki fırkanın yâni İzzet ve Adil Paşalar kumandasında olan askerin bulunduğu ordugâha gidip, mevcud asker ve hâzır zabitler saf durup selâm verdikleri, muzikalar çaldıkları hâlde, resmî libâsiyle gelip selâm merasimi ifa olunduktan ve bir kahve içildikten sonra asker kol hâlinde kal'e nizamına girip Paşa, hazır bulunanlarla, askerin ortasına gelip. "İşte arkadaşlar. Padişahımız ve milletimizin bizi besleyip ve terbiye edip silâh altında tuttuğu bugün içindir ki, o gün de gelmiş bulunduğundan Padişahımızın iş bu hatt-i humâyunlariyle gavgaya davet

olunuyoruz" demesiyle, mevcud asker hemen silahlarıyla selâm durup hatt-ı humâyun Vidin mutasarrıfı Hakkı Paşa hazretleri tarafından yüksek sesle kıraat olundu ve bunun hitâmında müşarünileyh dahi umuma hitaben beliğ bir nutuk iradiyle cümlesi göz yaşları dökerek ve kemal-i muhabbetle sürur ve cesurluklarını meydana çıkarıp ve Plevne müftüsü Hoca Mustafa Efendi taraflarından dahi gayet müessir bir dua olunup dağılınacağı vakit, dua sırasında askerin söz bilirlerinden birkaç kişi, beraberce bugünün kendi taraflarından bahis ile beklendiğini ve gavga denilen şey tâlim esnasında tüfenkle oyuncak sırasına giriyor ise, ateşli gavgalarda düğün ve bayramları sayıldığı ve gerek Padişah tarafından gelen ve gerek kumandanlıkça verilen her bir emre hazır bulunduklarını, Osman Paşa hazretlerine, geçmiş tecrübelerine binâen, tam emniyetleri olduğunu belirten bütün silâhlı askerin imzası altında bir teşekkürnâme tertîb ederek kendisine takdim ettiler. Paşa da erkân-ı harb reisi Tahir Paşa marifetiyle bu teşekkürnâmeyi yine umuma karşı yüksek sesle okutturup bu kerre de kendilerinin sevinç gözyaşları akmağa ve buna karşılık silâh arkadaşlarına kendileri gibi emin olduklarını teşekkürle anlatmağa mecbur olarak, böyle hevesle cemiyete hitam verildi ve o sırada bir de geçit merasimi icra ettirilerek Paşa'ya bildirdiler.

O günü üçüncü fırkaya gitmeğe vaktin müsaadesi olmamakla, kaleye avdet olunacağı sırada, mevzubahis askerlerin bugün hasıl ettikleri sevinçten ateşler yakarak meydanlarda eğlenmelerine, yine kendileri izin verip Paşa tarafından dahi bu ricaları kabul olundu.

Bu merasimin ertesi günü üçüncü fırka mevkiine dahi gelip ayni muamele ve hareketler tekrar icra olunduysa da, burada fazla olarak birkaç Arap ve Türk hocaları tarafından müessir dualar okunduğu cihetle, umum değilse bile, mânâyı anlayanlardan ve sözü işitenlerden hemen askerin üçte biri ağladı.

Bu cihad keyfiyeti, bu kadar âyetler ve hadîslerle İslam ümmetine büyük bir vazife olduğu ve bunu ifa edenlerin dünya ve âhirette mükâfat göreceğini herkes bildikçe ve buna dâir söz işittikçe hırsından ağlaması artar ve hemen düşmanlarıyla pençe pençeye gelmeyi beklerler idi.

İşte Osman Paşa hazretlerinin maiyetlerinde bulunan asker kendileri gibi gayretli ve isabetli düşünce sâhibi idiler. Bu sırada Ferik Hasan Hayri Paşa hazretlerinin Niğbolu kumandanlığına nakli vukua gelmekle, kendileri hemen ve acele oraya gidip, emrine verilmiş olan askerin kumandanlığı, kahramanlığı dolayısıyla Plevne'de uhdesine feriklik ihsan buyrulan mirliva Hasan Sabri Paşa'ya havale edildi.

Hasan Hayri Paşa hazretleri cismen asker ve efkaren dahi asker oğlu asker olup, şecî ve cesur ve kalbi metin, sâdık bir kumandan olduğu hâlde talii yâr olmadığından bu meselede din ve devlete bir çok hizmetlerden mahrum kalıp, bulundukları Niğbolu'da sebat ve gayret ettiler, ise de, bir taraftan imdâd gelmediği için silâh teslimine mecbur olarak harbin başında esaret pençesine düştüler.

Bu suretle Vidin'de bulunan Osmanlı harp kuvvetleri talim ve taallümle ünsiyet peyda ederek gavgaya diş bilemek gibi istenilen duruma geldiler ve aradan çok geç meksizin Filordin'de denilen Kumkale'de bir tabur kadar asker meşgul iken Kalafat'ta aleyhimize inşa olunan müteaddid tabyalardan birden, ve münavebe ile batarya ateşi icra olununca askerin niyetleri ve halisane hazırlandıkları düğünün ibtidâsı o günü olduğu bununla da oraca bilindi ve her bir ferdin gayreti harekete getirilerek bizim taraftan dahi karşılık top atılmasına başlanarak gayretlerini arttırdılar.

Bugünkü top muharebesinde bir neferin ayağına bir gülle parçasıyla hafif bir yara açıldı. Allah'a şükür bir gûnâ sakatlık vuku bulmadı.

Bundan iki gün sonra, yani Temmuz. başına kadar Vi-

din ve Kalafat'ta karşılıklı bir hayli top ve tüfenk ateşleri icra olunarak gavga kızıştırılmış ve görülen tecavüz emareleri üzerine birkaç defa da birinci fırka ile Vidin'e dört saat mesafede Filordin'e askerî hareket yapılmış ise de bunun sahte bir görünüş olduğu anlaşılmıştır.

Yukarda zikrolunan bir kaç askerî hareketin geceleyin vukua gelmesi ve o geceler asker tabîatiyle uyumayıp her taraftan hazır görülmesi ve nihayet fırka kumandanı karargahından çalınan hazırol ve silâh başına boruları gecenin halinde pek büyük bir gariblik ve tesir peyda edip hele o kadar askerin sessizce meydana çıkıp silahlanmaları ve top arabalarının gıcırdaması ve hayvanların kişnemesi insana, husûsiyle askerlik düşüncesi olanlara bir sevinç ağlaması getirip tüyleri ürpertiyor.

Osmanlı askerlerinin piyade süvari topçu gibi kısmında ibaret olması cihetiyle, her sınıf mahallerini bulup yola düzüldükten sonra iki saatlik mesafeyi bir karaltı kaplamış olduğu ve o miktar hayvan ve arabalarla mühimmat bulunduğu hâlde, garibdir ki, içinden geçilen bir köyün halkı duymaz ve yol kenarlarında çoban ve sürü köpekleri sesini çıkarmayarak, sanki rical-i gayb halkı geçiyor gibi sükûnetli bir gidiş görünüyor ki, düşünülse hadd-i zatında bir büyük iş olduğuna şüphe edilmez ise de, hakikaten manzarası bu işin büyüklüğünü tasdik ettiriyor.

İşte bu yolda gidiş ve dönüşler; ara sıra karşılıklı icra kılınan ateşlerden bizim tarafa aslâ bir zarar olmayıp başlıca şehrin kıyısındaki bir un fabrikasının bacasını ve Yahudi mahallesinde bulunan bir az evleri harab etmiş, iki İslâm kadını ve bir erkeğin şehid ve mecruh; Bulgarlardan ise daha ziyâde adam telef olmuştur. Karşı tarafda bizim mermilerin isabet ve tesiri pek doğruca bilinemiyor ise de, Avusturya gazetelerinin verdikleri malûmata nazaran bizden ziyade hasara uğradıkları anlaşılmıştır.

Şayet kendileri bu gibi bir hasara uğramamış olsalardı, koca Ay-Yıldız alâmetleri çekilen bir bayrağın altında

yatan hastalarımıza bile bile nişan alıp top atmazlar idi.

İşte daha sonraları bu insaniyetsizlikleri birkaç hasta neferin şehid olmasına ve üç-beş kişinin yaralanmasıyla neticelendi. Ruslar, korkularından, doğruca nişan alınmaması için, bütün binaları toprak rengine boyadılar, fakat bundan bir şeye muvaffak olamadılar.

Bir de ara sıra vapur kaçırmak ve nehirce bazı hareketler gözlemek maksadı ile geceleri dahi bir hayli ateşler edilip, mübalağa olmasın ama, Vidin halkından hemen cümlesi ve belki karıları bile gavgaya alışmış olmalarından. "Biz de askerlerimize yardım ederize" kalkıştılar ki, bu gayret sebebiyle geçmeğe çalışan birkaç düşman vapurları batırıldı.

İşte şu suretle gayretleri harekete getirilen askerin bir kısmı ferik Hasan Hayri Paşa hazretleri ma'iyyetiyle seyyar fırkasına memur, diğer kısım da Ferik İzzet Paşa hazretlerinin maiyyellerinde olarak Vidin kalesi ile civarının muhafazasına terk edilerek, askeri harekette bulunulması hakkında vârid olan emir üzerine yalnız on dokuz piyade ve bir alay süvari ve bir alay topçuya yakın asker ve bir bölük istihkam neferatiyle 1293(1877) temmuzunun ilk (Cuma) günü şafak vaktinden önce yola revan ve bu hareket Niğbolu üzerine yürüyen düşman aleyhine idüği beyan olundu.

Ziştovi'ye geçen düşman başlangıçda bir fırkadan ibaret idi ise de, karşısında bizim askerden kimseyi görme dikden başka, oralara yakın yerlerde bile kimsenin bulunmadığı Bulgarlar tarafından haber verildikçe ve kendi taraflarından gerekli keşifler yapıldıkça, sağ taraflarından Rusçuk cihetine, sol cihetlerinden Niğbolu tarafına ve cebheden Tırnova yoluna doğru ilerlemeğe ve müsaid buldukları arazi üzerine istihkam inşasıyla tahassun etmeğe başladılar ve hasıl ettikleri itminan üzerine mükemmel bir kuvvet ile Niğbolu'ya yüklenip muhasaraya muvaffak oldular.

Osman Paşa hazretleri, Hasan Hayri Paşa'yı kurtarmak üzere, her ne kadar cehd gösterip, gece-gündüz yirmi dört saatten yirmi saatini yol yürüyüp mesafe almnaya ihtimam ettiyse de; sahilden gidilemeyip dolaşılan yerlerden Vidin ile Niğbolu arası altmış saatlik kadar mesafe olup piyade askeri de günde nihayet sekiz dokuz saatlik yol alabildiklerinden Niğbolu'ya iki günlük yolumuz kaldığı halde Hasan Paşa'nın mutaddid mevkilerde olan kuvveti tarumar olduğu ve kendisi dahi kuvvetin bakiyesiyle silah terk edip teslim olduğu kederli haberi alınmakla. Hasan Paşa fırkasından mirliva Akif Paşa maiyyetiyle bir alay piyade askerinin Plevne mevkiini tutmak ve oradaki İslam ehaliyi kurtarmak üzere evvelce-oraya gittiği ilaveten söylenmekle Osman Paşa hazretleri, dahi mezkür mevki üzerine hareket eyledi.

Bu hale ve Osman Paşa hazretlerinin ma'iyyeti mevcuduna nazaran Plevne gibi bir açık mevkide durulmak fena, gayr-i câiz olduğu cihetle, harekatı umumiyece verilecek karar üzerine hareket olunmak için anılan kuvvetin bir cenahını Balkan'a bağlayarak o yılda noksanı ikmâl edilmek üzere münasib bir mevkie kadar gidilmesi lüzumu Osman Paşa'ya arz edilmiş ise de, düşmanın dahi kuvvetsizliği, Rusçuk ve Tırnova cihetlerine bizce ehemmiyet verilip o halde düşmanın hareketine mâni olunacağı cihetle, Plevne'de istihkâm inşâsıyla kalınmak tarafı, Paşa'nın reyine havale buyrulmuş ve o yolda mezkur mevkiin elde edilerek metanet verilmesine mecburiyet hasıl olmuştu.

Mirliva Akif Paşa, Niğbolu'dan hareket etmezden bir gün evvellisi, Rus keşif kollarından bir zabitle kırk kadar süvari neferi Plevne'ye gelip, bizim orada bulunan zabtiye askeri ile bir bölük piyade askeri ve İslâm ahâlinin bir hayli silâh tutarları, gûya bir fenalık olmamak, yâni çoluk çocuğu çiğnememek ve sonra Bulgarlarla dövüşülmemek üzere, gelen düşman askerine dokunulmayıp Bul-

garlar, iftiharen ve İslamlarca nefretle istikbâl edilip, hükümet konağına çıkarılmış ve biraz şerab içilip ba'zı şey - ler sorulduktan sonra Rus ordusu bir saatlik bir karyede bulunduğunu ve ertesi günü Plevne'ye geleceğini ifade ile herkesin hüsn-i hâl ile yaşamasını ve birbirine bir güna fenalık etmemelerini zikredilen zabit söyledikten sonra geriye avdet etmiştir. Plevne'nin Bulgar ahâlisi böyle müjdeli bir haberi işitince, o geceden hazırlanıp ve çiçek buketleri bağlayıp sabahleyin Rus ordusunun istikbâline çıkmışlar ise de, Atıf Paşa ile daha evvel Niğbolu'dan hareket eden Osmanlı askeri, gözledikleri yoldan görünmekle Bulgarların neş'esinin yerini keder almış, İslâm ahâlinin her biri de bir delikden çıkıp memnuniyet ve şükran izhâr eylemiştir. Bulgarlar bir gece için Plevne'de bir hükümet teşkil eyleyip anında zabtiyelerle İslâm ahâlisi elinde olan silâhları toplayıp kendilerinden silâhlı ve bizden sopalı askerle mahallelerde kol gezdirmişler ve güya iki tarafa da bir fenalık ettirmemişlerdir. Ancak o gece sesleri çıkmayarak İslâmlara hayli fenalık etmiş ve belli başlı nüfuzlu kimseleri hemen İstanbul yoluna kaçırmışlardır.

Her ne ise, sonraları bizim onlara ettiğimiz âdilâne muameleden biri de, yanlışlıkla silâhları alınmış adamları var ise, hükûmet onları geri vermiştir.

İşte Plevne mevkii başlangıçta bu yolda tutulmuş ve Akif Paşa üzerine gerçi Rusya'nın tekrar diğer bir keşif kolu gelmiş ise de, Paşa askeriyle mühim noktalar üzerinde harb nizamı almış ve üzerlerine birkaç da top atmış bulunduğundan ümitsizce geriye kaçmışlardır.

Osman Paşa hazretleri, Atıf Paşa'nın bu yolda küçük bir kuvvet ile Plevne'ye eriştiğini ve Rus askeri de civarlarda gezindiğini haber almakla Plevne'de Kanlı tabya nam mahalde şecaat ve gayret göstermesi üzerine, mirlivalık ihsan buyrulan miralay Emin Bey kumandasıyla diğer bir alay asker çıkarıp ordunun öncüsü makamında bir gün evvelce Atıf Paşa'ya imdad göndermiş ve ertesi

günü sabahleyin Osmanlı ordusu ordu-yı hümayun avcıları dahi Plevne'ye girmiştir.

Plevne kasabasının güney-batı cihetinde bulunan Vid köprüsüne ordu-yı humâyunun öncüleri varır varmaz. Plevne'nin dört ccihetinde harb nizamı alınmak lâzım gelen mevkileri keşif ve muayene için Osman Paşa hazretleri bizzat erkân-ı harb heyetini (genelkurmayını) beraberine alarak derhal bir bölük süvari ile vazifesini îfâya başladı.

Ordu-yı humayunun umumî karargah olarak seçtiği mahalle varınca ve arkası alınıncaya kadar bu değerli hizmeti yapıp avdet ve heman alay ve taburların, arazinin müsâdesine göre mahal ve mevki'e gönderilmesine niyet eylemiş idi ise de, cenub-doğu cihetinden muharebe topu patladı.

Bu top sesi etrafa aks ede dursun, biz gelelim Plevne İslâm fukarasının hâline:

Bu bîçarelerin en zenginleri, düşmanın Tuna'yı tecavüzünde, İstanbul'a gitmek üzere yola çıktıklarından, orta halliler ile fukara takımı kalmış ve bunlar da bin beş yüz haneye yakın bölünmüşdür. Bulgarların öteden beri kendilerine diş bileyip fırsat gözetmekte olduklarını bildikleri gibi, Rus kazakları geldiği anda daha evvelki meselede yaptıkları gaddârlığın on mislini icra edeceklerini dahi ihtiyarları pek iyi bilip söyledikleri cihetle, artık ne yolda mahzun olmakta ve dertlerine ne türlü derman aramakta bulundukları tarifden hâricdir.

Vaktâ ki Osman Paşa hazretlerinin böyle büyük bir kuvvet ile gelmekte bulunduklarını işitip öncülerini dahi görmeleriyle, ferahlarından ne yapıp Cenab-ı Hakka ne yolda teşekkür edeceklerine şaştılar.

Ahâli erkek, kadın ve bütün çocuklar ile yollara dökülüp İslâm askerini ziyaretle sevinçlerinden bir hayli ağladıkdan sonra birinci fırkanın Plevne'ye yaklaşmasında bir ufak Savlet ile yol yürüyüş nizamında düzgün adımla ve

musikaların terennümüyle içeriye girmeğe başlamalarında, genç ve dinç olanlarına gayret, ihtiyarlar ile kadın ve çocuklara hizmet sevdası düşüp, gözlerinden sevinç göz yaşları dökenleri ve güya kendileri ölmüş de taze hayat bulmuşçasına boyunları bükülü garib garib bakışları, mezkûr birinci fırka kumandanı Adil Paşa hazretlerinin kalbini rikkate getirerek, musikanın vatan şarkısını çalup askerin de birlikte çağırmasını emir vermiştir. Bu emirleri, iş bu millet uğruna cânını feda ettiğini ve onlar gibi bîçârelerin önüne kale olup her kaza ve belâdan emin olmaları niyet ve dâvasında bulunduklarını ima eder yolda ayni kerâmet olmakla vak'anın hayliden hayli faydası görülüp teselli verici oldukdan başka, bu vesile ile cümlesinin kalbi de mutmain oldu.

İş bu vatan şarkısını musikaların terennümüyle beraber askerin çağırmasında başkaca bir tesir hasıl olmakla, her alay musikasıyle bu geçidi icra etmiş ve karargâha kadar bu yolda gidilmişdir ki, bütün ahâli, Padişahımız ve milletimize pek çok dualar edip, memnun ve Bulgar ahâlisi bilâkis köşe ve bucaklara gizlenip deliklerden askerin geçtiğini ve iş bu vatan şarkısını bir alay askerin bağırarak söylemesini işittikçe ve musikalar terennüm ettikçe dilhun oldular.

Ordu-yı humâyunun Plevne'ye gelmesi Temmuz'un yedinci Perşembe günü olup, aynı gün saat sekize doğru ordunun ağırlıkları arkası ancak alınabilmiş ve henüz asker mevkilerine gitmek üzere yollanmış iken, yukarıda patladığı beyan olunan top sesleri üzerine umum askere hazırol borusu çaldırılmıştır.

İş bu top Plevne'nin kuzey-doğu cihetinde bulunan Yanbolu-Bayır ta'bir olunan ve bizim askerin zabtında bulunan dağın karşısındaki diğer bir dağdan patlamış ve orada Atıf Paşa'nın evvelce tabiye ettiği iki tabur ve iki kıt'a top bulunmakla mukabele eylemiş bulunduğundan Rus'lar güyâ Osmanlı askerine oralarda dikiş tutturma-

mak ve kendilerini ayaklarının tozu ile ezmek fâsid fikrine kapılarak birdenbire haylice asker, yani bir fırkanın bir livasını da arkadan göndermiş ise de, Osman Paşa hazretleri hemen ikinci ordunun dördüncü alayı ile beşinci oncü (talîa) taburunu adı geçen cihete sevk ederek gerektiği kadar da top göndererek o günü akşama kadar devam eden şiddetli bir gavga neticesinde Rus askeri kamilen hezimete uğratılarak tam bir perişanlıkla ric'at ettirildi.

Dört saat kadar devam eden iş bu birinci muharebede hamd olsun pek cüz'î şehid ve biraz da yaralı vuku bularak işe netice verildi ve askerin bakiyesi tahsis edilen noktalara sevk ve tabiye edildi.

Ertesi Cuma günü düşmanın tahminen dürt fırka kadar askeri ve o nisbette topla, sabahleyin Plevne'nin doğu cihetine ve akşamdan gavga edilen mevkilere yerleştirilerek birdenbire top ve tüfek ateşine tutulmuş olmakla bütün zâbitler ve asker efradı henüz yorgunluğunu almadan ve bulunduğu mevkilerin etrafını tecessüs etmeğe vakit kalmadan şiddetli muharebeye tutuşulup, o günü dahi saat ona kadar o derece çarpışıldı ve öyle bir yolda muharebe oldu ki, emsali ne Sırbiye ve ne de Karadağ'da görülmüş ve bir gün evvelisi vuku bulan muharebe hiç mesabesinde kalmıştır.

Çünki bizim asker bir tepede harb nizâmı almıştı. Arada yalnız bir dere olduğu halde top menzili mesafede düşman askeri mevki tutmuştu.

İki taraf askeri de iş bu tarif olunan yerlere yenice gelmiş ve istihkam ve tabya yapmağa vakit bulmamış olduğundan, Rus askeri, harb fenni kaidelerini tâtbiken, ilk ateşde Osmanlı askerini yıldırmak ve kendilerine gayret hâsıl etmek için şiddetli davranmış ve hattâ geceden bizim ince karakolların hemen on adım aşağısında ve dere yamacındaki çalılığa bir alay askerden ziyâde sokmuş bulunduğundan, şafakla patlayan topun ikincisinde, kendi mevzilerinden hücum kollarını yürütmeğe başlamış ve bi-

zim tarafdan dahi hemen gereği kadar ihtiyat askeri getirtilerek buralarda avcılar muharebeye tutuşmuştur.

Düşmanın hücum kolları bizim askerin tüfek menziline gelir gelmez, akşamdan tabiye ettiği çalılıkda bulunan askeri birdenbire süngüyle bizim askerin üzerine hücum ettirmiş, iki taraf askeri boğaz boğaza ve süngü süngüye gelerek ve iki tarafın da imdadları yetişerek büyük ve kanlı bir meydan muharebesi oldu. Dağlar sarsıldı, dereler inledi.

Harb hattının boyu bir saatlik mesafe derelik ve çalılık ve bağlık gibi ârızalardan müteşekkil idi.

Mezkûr günde Plevne'nin sair cihetlerinden tüfek ve top sesi işitildi ise de, bu muharebede gavgaya girmeyen ve köprünün solunda kalan bir alay askerden başka tek bir kimse kalmamıştır ki, bu hesaba nazaran, bizim yirmi taburdan ibaret olan kuvvetimizden tahminen on iki bin kişi ateşe tutulmuş ve Rusya'nın biner neferden ibaret olan kırk tabura yakın askerî kuvveti muharebeye girmiş olduğu halde, bizim mevzilerden bir karış yer ilerleyemeyip tahminen dört bin neferden ziyadede telefat ve iki misli yaralı terk ettikten ve küllî mühimmatla yirmi dört kıt'a kapaklı bırakıp mevzilerini kaybettikten sonra firar etmiştir.

Bu muharebede bizden mirliva Ahmed Hıfzı Paşa, kaymakam Hüsnü Bey, ikinci öncü birinci öncü binbaşısı Azmi Efendi ve bin küsûr nefer, zabit ve silâhlı askeri yaralı ve ikinci ordu dördüncü alayının birinci ve ikinci taburu binbaşısıyla, üç yüze yakın zabit ve nefer şehit olmuş ise de, hamd olsun Rus'un ilk hamlede kazanmak istediği muzafferiyet bizim tarafta kalmıştır.

Rus askeri şu iki gün zarfında yediği dayak acısıyla, harekât yeri ittihaz ettikleri mevkie kaçmışlar ve Temmuzun on yedinci gününe kadar tecessüs kollarından başka kimsesi görülmemiştir.

İş bu on gün zarfında bizim orduya mirliva Sâdık Pa-

şa kumandasiyle beş tabur ve Sofya cihetinden dahi biraz taburlar gelmekle mevcudumuz otuz dört tabura doğru varmış olduğu halde, Rusya dahi evvelki dört fırkasına karşılık, altı fırka seçilmiş asker getirip Temmuz'un on sekizinci günü sabahı, iki defa muharebe edilen Plevne'nin kuzey cihetine tabiye ettiği görülmüştür.

Anılan günde şafakla beraber mezkûr mevkilerden top muharebesine tutuşulup ve saat sekize kadar gayet şiddetli top ateşiyle dövüşülüp sekizde bizim ordunun merkezi olan, zikr edilen kuzey cihetinden hücuma kalkışmış ve birinci hücumu bir fırkanın avcılariyle, fakat birer alay harb saffı nizamında, diğer alayları tabur ile kol nizamında olarak icra edilmekle ve bu sırada top taneleri kurşun gibi yağdırılmağla bizim askerden ordunun merkezi ilerisinde ve bir tepede bulunan bir alay askerimiz ile iki kıt'a top açıkta ve bağ hendekleri arasında bulunduğundan, biraz tüfek ateşi ettikten sonra düşmanın askeri, mezkûr alayın sağ ve sol cenahına yine şiddetle yürümesi üzerine, bizim asker yerinden oynayıp arkadaki tepeye çekilmiş ve Rus askeri, Türk bozuldu zanniyle, silâh sağ omuza edip bizim askerin arkası sıra gelmeğe cesaret etmiş ise de, hemen Adil Paşa'nın gönderdiği dört tabur imdad ve Osman Paşa hazretlerinin mevcud ma'iyyetiyle bizzat cenahlardan yürüyüp ve kendileri de merkezden ilerleyip mevzilerden iki tepeyi aşıp gelen düşman askerinin hepsi, Osmanlı kahramanlarının sebat ve mukavemeti ve gayet müessir ateşiyle bağlık ve tarlalık içine serdirilmiş ve geriye hemen kimse kaçamamış desem yalan söylememiş olurum.

Bu muharebenin şiddeti arasında imdada yetişen taburlardan ikinci ordu beşinci öncüsü (talîası) ile Silistre redif mukaddem taburu fevkalâde bir erlik ve merdlik göstermiş olmakla efrad ve zâbitanı hakkında ne yolda meth edici lisan kullanılsa yine azdır.

Bu Rus fırkasının mağlubiyetinden sonra düşman mü-

teâkiben diğer fırkalarıyla bu cihete doğru ilerlemeğe gayret etti ise de, kendi ölülerinden yürümeğe yol bulamayıp ve gördüğü ateşden sökemeyip yenilmiş olarak ve yine Osmanlı dilâverlerinin gayret ve savletleriyle geriye püskürtülmüştür.

Merkezde hakikî hücum icrasına kalkışan düşman askeri, tabiye olunan diğer mahallerden dahi sahte hücumlar icra edildi ise de, iş bu hareketleri bizim kumandanlar tarafından tesbit edilmekle, birinci ve ikinci hatları ile bunlara mukabele etmeğe ve her tarafdan ihtiyat askerleri merkezi muhafaza ve süratle orada çalışmağa başlayıp gece karanlığına kadar buralarda yıldızlar gibi tüfek ateşi ve yıldırım gibi top ateşleri saçıldı ve bizim askerimiz yine evvelki mevzilerini alıp galibiyetle eski hâlinde kaldı.

Düşman askerine gelince, bunun fırkasından hemen hemen kurtulmuş kimse kalmamış ve diğer fırkaları da ziyâde kayıp vererek iki mevzi arasındaki mesafe, insan ekilmiş tarla şekline girip hakikaten korkunç bir manzara peyda etmiş bulunduğundan, geri kaçanların ölüme gidercesine silâh ve cephanesini atıp kaçtığı ve eski muharebe yerlerinde bile durmayıp Tuna'ya doğru kaçtıkları ve rast geldiklerine "Türk geliyor ve şiddetli vuruyor" sözünü söyledikleri, ertesi günü ileri köylerden gelen Bulgarların ifadelerinden anlaşılmış; o gece sabahlara kadar ya ralılarını taşımış; bu yaralıların iniltileri bizim ileri karakollarımız tarafından görülmüş ve işitilmiş ise de, ne çâre ki bu kadar büyük muharebede bizim asker de yorgun düşmüş ve az çok bizden de zayiat verilmiş olduğundan ve araya gece dahi girmiş bulunduğundan bunların tayinine muvaffak olunamamıştır.

Bu kadar kan dökülen çarpışma bir meydan muharebesi olmuştur. İş bu harb vega, belki hatırlardadır ki P l e v n e 'n i n i k i n c i m u h a r e b e s i namiyle Avrupa'ya neşir olunmuş ve Bulgarya'da ne kadar Rus askeri var ise geriye kaçmağa başlayıp hattâ imparator

Aleksander hazretleri bile arabasiyle Ziştovi köprüsünden Zemlice'ye geçmeye pek güç vakit bulabilmiş ve orada dahi bir hatâ savuşdurmuşdur. Bundan başka bu köprüden kaçmağa çalışan Rus askerinden pek çoğu ve mühimmatının çoğu Tuna'ya atılmıştır.

Muharebelerde düşman zayiatı tabiatiyle tahmin ile sıhhata yakın bir halde yazılıyor ve bizim zâyiâtımız da muharebenin vukuundan en aşağı iki gün sonra doğru olarak alay ve taburlardan meydana çıkarılıp jurnalleri Erkân-ı Harb (genelkurmay) dairesine verilir. Yâni bu babda verilecek bilgi, Erkân-ı Harb kaydına mutabık suretle adedi adedine bildirilemez ise de iş bu muharebede düşmanın sekiz ile dokuz bin arasında telafâtı ve iki buçuk misline yakın yaralısı ve bizden de yedi yüz şehid ve bin beş yüz şehid ve bin beş yüze yakın yaralı zuhur ettiği muhakkaktır.

Bu büyük muharebe üzerine Osmanlı kumandanlarından sair cihetlerde olanları da müttefikan ilerlemeğe kalkışsa idi ve bizim askerimiz yorgun olmayıp biraz ziâdece suvarimiz bulunsaydı, Tuna'nın beri yakası değil, belki öte yakasına dahi gidilebilirdi.

Bu acı üzerine düşmanın kuvveti kesilip oralara gelmek şöyle dursun, Petersburg'dan en gayretli askerlerinden küllîyetlisi gelmedikçe ve kumandanları değişmedikçe bir adım ilerleyemediler. Tamam bir ay sonraya kadar Plevne'de gavga etmeğe düşmanın cesaret edemediği iş bu ikinci muharebenin kendilerine pek ağıra oturduğunu ve korkunç bir yer tuttuğunu ve Plevne ordu-yı humâyununun şecâatiy'le iş bu vukuatın yazıldığı gibi bütün kısımlarını tasdik ettirir.

Plevnece üçüncü ve Avrupaca ikinci muharebe şöhretini alan iş bu muharebe dahi öyle, muntazam tabya ve siperlerde olmayıp hemen iki tarafın açıkda muharebe istemişcesine pek cüz'i piyade ve top siperleri var idi ise de, yukârda arz olunduğu veçhile, sonradan, iki tarafın da hücu-

mu ile yekdiğerini tâkib ettiği meydana çıkıp, zemin arızalarından ve sair tesadüf eden hendeklerden istifade ile çarpışılmıştır.

Bundan bir ay sonraya, yani Ağustos'un on sekizinci gününe kadar Rusya'dan taarruz hareketi emareleri görülmeyip, sanki muharebenin korkusuyla Zemlice'ye nakl ettiğinden ve bir on beş gün kadar da bizim tarafdan dahi bir gûnâ taarruz görülmedikten sonra Ruslar, yenice getirdiği askeriyle yavaş yavaş yine Plevne civarına ve bizim mevzilerimiz karşısında harbe en ziyade elverişli hakim noktalara yerleşmeğe ve bir tarafdan pek hararetle büyük tabya ve istihkamlar inşâsına başladılar.

Bu babda olan efkar ve niyetlerini Rusya'nın yeni gelmiş cesur kumandanları bir vakte kadar olgunlaştırdıktan çok ve büyük toplarını lazım gelen mevkilere tabiye ettikden sonra, diğer büyük bir muharebe için hazırlanmakda olduğu görülmekde idi.

Bizim tarafın askeri kuvveti dahi son def'adaki muharebede otuz dört taburdan teşekkül ettiği ve harb esnasında biraz da zayiat verildiği cihetle, onların noksanını ikmal ve bundan sonraki muharebelerin daha şiddetli olacağı zannı ile diğer kuvvetin celbi ve ateş için gereken mühimmatın birikdirilmesi elzem bulunmakla Gazi Osman Paşa hazretleri geceli gündüzlü rahatını fedâ ederek efkârını bu işin inceliğine vakf ve bir tarafdan düşmanın her teşebbüsünü keşf etmekde bulunuyordu.

İşte bu suretle iki taraf hazırlık görüp düşmanın efkarı ne olduğu, yâni ne günü hangi suretle muharebeye başlayacağı bilinemez idi ise de, bizim taraf Yenipazar ve Sofya cihetlerinden gelen taburlarla evvelki mevcudunun iki misli raddesine varmış ve mühimmat da gelmiş bulunduğu gibi, bir cenahımız Balkana bağlı ve dayalı bulunmak ve ric'at hattımız muhafaza kılınmak düşüncesiyle daha evvelce mevcud sekiz taburu ayırıp cesaret ve yiğitlikle mâlûm mirliva Rıfat Paşa'ya katıp Lofca üzerine gönde-

rildi. Rıfat Paşa emrinde bulunan altı kıt'a top ve biraz süvari ve anılan mikdar piyade askeriyle, Lofca'ya hareket ve orada kaleye sığınmış olan düşmanı hezimete uğratıp çadır kazarak icab eden yerleri tutup müdafaa zımnında istihkâm inşâsına teşebbüs eyledi ve muhârebat işleri bir dereceye kadar kolaylandı idi.

Plevne'de kalan ve daha sonra geldiği beyan olunan Osmanlı kuvvetleri, tabiatiyle harb hattını uzatmış, yani düşmanın gelmek istediği görülen yerler tutulup bizim tarafda uygun olan mahallere hafif ve bazı hafife yakın tabya ve istihkâmlar inşa edildi.

Ağustos ayının on dokuzuncu gününe tesadüf eden Cum'a günü Gazi Osman Paşa hazretleri düşmanın mevziini görmek ve ona göre bir askerî hareket icra eylemek üzere sabahleyin on beş tabur Osmanlı askerini alarak, münasibi kadar topla bizim mevziimizin merkezi ilerisinde düşmanın mevzi aldığı Pelişad (5) köyü üzerine bir keşif taarruzu icra eyledi.

Bundan murad, hareket icabı olduğu üzere, düşmanın mevzileri görülmek ve oralarda mevcud olan kuvveti tahmin edilmek olduğundan, evvelce ihtiyatlıca davranılıp anılan askerlerin iki alayı muharebeye tutuşdırılmış idi ise de, Plevne Ordusu dilâverleri böyle fırsatı fevt etmeyip hemen önlerine tesadüf eden düşman tabyalarına hücum edip yıldırım gibi vurarak, oralarda ihtiyatlıca siper altına giren düşmanın bir fırka askerini tarumar edip, kaçıramadıkları beş kıt'a toplarından dördünü parçalayıp kendi taraflarında bir dereye attıkdan ve bir tanesini de Osmanlı askerine yâdigâr bırakdıktan sonra ric'at etmişlerdir.

İş bu alaylar ile, bunlara ihtiyata giden diğer bir alay düşman mevzilerinin arızalı yerlerde bulunmasından dolayı hücum esnasında Osman Paşa hazretleri keşfini tamamlayıp Osmanlı kuvvetlerinin kademe ile ric'atı hengamında Rusya'nın bir hayli askeri daha iki tarafdan zuhur edip toplarla muharebeye tutuşulduğundan, bu mu-

(5) Pelişad. Plevne'nin üç saat kadar güney-doğusunda olup, Ruslar tarafından Plevne'yi muhasara için uygun bir mevzi olarak seçilmiş ve tahkim olunmuştu (Tal'at. Plevne müdafaası, Mecmua-i Askeriye. Tarih kısmı, 1927. 11/66,42)

harebede dahi muzafferiyet bizim tarafda olarak düşmana üç dört bin arasında yaralı ve telef bırakdırıldı ise de, bizim kuvvetimize nisbetle verilen bin elli nefer yaralı ve üç yüze yakın şehid pek çok görülmüşdür. Ancak iş bu yaralıların üçde ikisinden ziyâdesi şarapnel kurşunuyla yaralanmış bulunduğundan, az vakitte çoğu iyileşmiş ve bir azı da hiç hastahaneye girmemişdir. İş bu yaralılar arasında üçüncü ordu ikinci nizamiye alayının birinci binbaşısı Mehmed Ağa ile beşinci ordu nizamiye dördüncü alayının ikinci binbaşısı Kadri Bey büyük şecaat gösterdiklerinden şan yarası almışlardır.

Osmanlı dilâverleri şimdiye kadar bu gaileler arasında, değil çarpışmaların başlangıcında dahi, herhangi bir taarruza gitseler ve ne türlü istihkâm ve cesim tabyalar üzerine yürüseler, muvaffak olmadan geri dönsün ve hiç işidilmemişdir ki, böyle yerlere iltica eden düşman bozulup perişan olmasın.

Böyle ufak bir hareket esnasında gerekli vazifeye gönderilir iken, yine o kahramanlardır ki üç yüz metre irtifa'ında bir tepe üzerine yapılmış redutlara ve birçok pozisyonlara ateşler gibi yağıp ve o kadar mermilere hedef olup düşmanı yarıp yırtıp müstahkem yerlerini almışlardır.

Cümleye mâlûm olup bu babda misal göstermeğe hacet olmayan ve Plevne gibi hafif istihkâmlar ile müdafaa haline konan bir mevki'e düşman devamla beş ay çalışdı, hücum etti de bir karış yer alamadı.

Bu keşif vazifesinin tamamlanması ile nizam-ı mahsusla avdet edileceği sırada, hîlekâr düşman güya bozgunluğunu saklamak ve askerinin çokluğuyla Osmanlıları korkuya düşürmek ümidi ile ricatta bulunan Osmanlı kuvvetlerinin cenahlarına doğru külliyetli bir kuvvetle yürüyüp, bizim hatt-ı harbımıza yakın yerlerde diğer bir muharebe açmak hevesine düşmüş ise de, infilâk ateşine almak ve icra

etmek istedikleri manevrayı esasından bozmak ve o yolda göz açtırmamak üzere gerçek bir ileri görüşlülük ve dikkatle harekâtı gözetmekte bulunan ve Gazi Osman Paşa'nın makamında kalan ferik Refik Adil Paşa hazretleri heman bir liva tertibiyle yıldırım gibi yetişip önlerine mümanaat seddi çekmekle, düşman muradını temin edemiyerek meyusen geriye kaçmışdır.

Gazi Paşa hazretleri iş bu gidiş ve dönüş ve muharebe işinde davranışı, vak'ada bulunanların henüz kalblerinde yer almış olduğu ve fen ve harb erbabının malûmları olduğu veçhile, gayet daire nizamında ve maksadın dâhilinde vuku bulup anılan ferikin fevkalâde hoşnudluğunu celb eylemişdir.

İşte vukuat sırasına giren büyücek muharebelerin biri de Plevne muharebesi adedlerinin dördüncüsü itibar olunan iş bu keşif taarruzu muharebesinden ibaret idi.

Bu keşif üzerine bizim tarafdan icrası düşünülen askerî harekâtın bâzı sebeplerden dolayı bir müddetcik geciktiğinden ve Rusya askeri de o taraflarda, yâ'ni Plevne etrafında, iki yüz bine yakın tutulduğu ve bunların içinde Moldovan askeri dahi beraber bulunup, sonradan topları da fevkalâde ziyâde olması dolayısı ile ertesi günü mevzilerin her tarafında aleyhimize şiddetli top ateşi istimal ve bir elli bin kadar askeri ve yetmiş kıt'a topla evvelâ Lofça'yı vurmağa derhal başladı.

Lofça kasabası hâlen ve muvakkaten mahfuz ve bizim asker tarafından mevzi alınan yerler muhkem ve mürtefi olduğundan yalnız sekiz taburla muhafazası mümkin gibi görünür ise de, kumandan mevkiinde biraz umumî ihtiyat, yani bir alay daha askerle düşmanın hücum edeceği noktalara tabiye olunan altı kıt'a topa ilâveten, on iki kıt'a daha top bulunmuş olaydı Rusya bu kuvvete karşı değil elli bin, ister ise yüz elli bin getirsin, muvaffak olamazdı. İşte bu noksanlar sebebiyle düşman iki gün Lofça'yı şiddetli top ateşine tuttukdan sonra, üçüncü günü şafakla

beraber hücuma başlamış ve aynı gün saat on bire kadar süren pek büyük kanlı muharebede Rıfat Paşa askeriyle beraber fevkalade sebat ve hücum edip tabya hendeklerine kadar gelmeğe yüz tutmuş olan düşman askerine mukabele ve mukavemet etmiş ise de, ne çâre ki imdad yetişememiş ve top, tüfek, cephaneleri de bitmiş bulunduğundan adı geçen paşa evvelâ toplarını kaçırtıp, sonra ricat hatlarını muhafazaya memur olan iki taburdan başka bakiye altı tabur askeri perişan halde Orhaniye ve Plevne'nin arka yoluna doğrultup ve geceden istifade eyleyip cümlesi tepeleri elde edip salimen Plevne'ye hareket eylediler.

Burada bizden kayb olan iki bine yakın zabit ve nefer, Rus'un bıraktığı on beş bine yakın olan telefat ve iki misli yaralısına nisbetle pek cüz'i ise de, mevkiin elden gilmesi Osmanlı Devletine pek ağır oturdu.

Rıfat Paşa'ya gidecek olan imdad Plevne'den olup, oradan Lofça altı saat ise de, telgraf telleri kırılmış ve doğruca süvari ile de muhaberede arka yoldan on beş saat sürdüğünden, Rıfat Paşa'nın imdad isteği hakkındaki birinci ve ikinci yazısına, Gazi Paşa hazretleri, mukavemet edebilir, emniyetine güvenerek cevab verdi ve üçüncüsünde yirmi iki taburla kendisi de müşarileyhin Plevne'den hareketi olan Ağustos'un yirmi ikinci Pazartesi günü ancak akşama yakın bir zamanda Lofça'ya karşı top menzilinde olan bir dağa varabildiği halde bizim Lofça askerinin bozulup arka taraftaki dağ yoluna ric'at ettiği ve Lofça'da elden çıkmış bulunduğu görülmüştür.

Osman Paşa hazretleri, mevcud ma'iyeti olan Osmanlı askeri ile Lofça'yı Rusya'dan istirdad edebilir ise de, yapılmak lâzım gelen muharebede tabiatiyle bizden ziyâdece zayiat olacağı gibi mevcud bakiyyenin tamamen Lofça'da terki iktiza ederek bu da Plevne'nin zayıflamasını mucib olacağından, Rus'un mevcuduna nazaran orasından tehlike bulunacağını anlayıp ertesi günü dağ yolundan av-

detle ikinci, yani Ağustos'un yirmi dördüncü günü Plevne'ye avdet eylemiştir.

Lofça'da zâyi olduğu yukarda beyan olunan iki bin kadar Osmanlı askerinin cümlesi muharebe esnasında şehid olmayıp üçte ikisi yaralı idi. Fakat mevki'in terki ile Osmanlı askerinin ric'atında bu biçâre yaralıların hepsi Kazakların kılıcı ve piyade askerinin süngüsüyle şehadet rütbesine erişdirilmişdir ve bundan başka bir iki bölük askerle bir tabyada mukavemet edip kaçmayı gözüne kestiremeyen Samsun taburu binbaşısı Râgıb Elendi, usûliyle silâhını terk ettiği hâlde, bu teslimlerine asla itibar etmeyip, diri diri cümlesini süngüden geçirmiş ve bu biçareler can acılarından birbirine sarılıp hayatı terkile ahirete revân oldular. (Bu şehidlerden binbaşı Râgıb Efendi eski ve yeni Karadağ ve Girid ve Yemen ve Sırbiye muharebelerinin hepsinde bulunup merdçe vuruşan askerî ümerâdan idi. Cenâb-ı Hak mekânını Cennet eylesin.)

Şehid Râgıb Efendi gibi sahil taburları kolağlarından Fethi ve Şekib Efendilerin gayreti ve harb döğüşlerindeki sebat ve metanetleri hakikaten görenleri hayran ederdi.

Devletin şanını herkesden ziyâde vikaye edip hakşinaslığı kimseye vermeyen ve medeniyet davasında bulunan koca Ruslar, işlediği zulüm ve vahşeti Türklere yüklerler de, sırası geldikçe daha tafsilâtı aşağılarda yazılacağı veçhile Lofça'daki yaralı adamları kesmeleri ve teslim olmuş esirleri öldürmeleri doğrusu iddiâlarının hakîkatına delil olabilir...

Rus Lofça'yı zabt ettikden sonra oraya ufak bir kuvvet terkile bütün askerini Plevne'ye göndermiş ve şehri tamamen sarıp Orhaniye ve Vidin yollarını ve telleri kestikten sonra Ağustos'un yirmi altıncı günü sabahleyin her taraftan top ateşine ve Plevne kasabasını bombardıman etmeğe başladı.

Osmanlı askeri dahi Plevne'nin her tarafını istihkâm altına alınış ve mevcud kuvvetleri evvelki muharebelere nisbetle biraz kifayet eder gibi görünür ise de, Rus'un kuvve-

tinin ancak dörtte biri, toplarımız da o nisbette idi.

İş bu top ateşi geceli gündüzlü icra olunmak ve gayet şiddetli bulunmak üzere her tarafdan kıvılcım gibi gülle yağdırılıyor ve bizim tarafdan büyük dikkatle hareket ve icab eden mühiin noktalardan topla mukabele ediliyordu Fırka kumandanlığında bulunan ferik Hasan Hayri Paşa, bu şiddetli top muharebeleri arasında kâfi bir kuvvet ile Vid suyundan iki saat mesafede olan Tirşenik (Trestenik) karyesine doğru bir keşif taarruzu icra eylemiş ve oralarda Moldovan askeri bulunmuş olduğundan buna karşı durulmuşdur. Osmanlı askerinin hücumda olan şöhretleri burada dahi tasdik olunur ve Ulah askerinin henüz yemedikleri acıları bu gavgada alıp birkaç yaralı ve ölü bıraktıkları ve yerlerini boşaltarak firar etmişler ve bu suretle Plevne kahramanlarının bu babdaki şöhretlerini onlar da nefislerinde tecrübe etmişlerdir. Hasan Paşa, iş bu keşfinden sonra Vid köprüsü ve civarı muhafızlığında kalmış ve eski muharebe, yâni yirmi altı Ağustos tarihinde başlanan gavga henüz devam etmekte bulunmuş olması cihetiyle, Rus askeri Moldovanların imdadına gelerek onlar da eski yerlerine ve Hasan Paşa'nın karşısına gelerek Plevne'yi muhasara altına aldılar.

Rusya askeri iş bu top muharebesine şiddet vererek Ağustos'un otuzuncu Salı gününe kadar devam ettirdiği halde, anılan gün, Çar Aleksander Aleksandroviç hazretlerinin ismine tesadüf etmekle (o gün imparatorun doğduğu gündür) bir umumî hücum tertib, hemen sağ ve sol kanatlara ve merkeze hücum icrasına kalkışılmışdır. Bu hücum esnasında Osmanlı askeri her tarafdan güzelce mukavemetle düşmana pek çok telefat verdirmiş ise de, sağ cenahda Kayalıdere nam mahallin sağ üstünde bulunan iki münferid tabyelerin zaviyelerinin uzunluğu az bulunmak ve mezkûr derenin teşkil ettiği münhaniler düşmana siper olmak münâsebetiyle, külliyetli askerle akşam üzeri yaptığı şiddetli hücumda mezkûr tabyalarda bulunan askerin

kumandanı kaymakam Hacı İsa Bey ve binbaşı Mehmed Efendi'nin yaralanmaları dolayısiyle ve maiyyetlerinde olan bir alay asker yorgun bulunup düşmanın yaklaşmasından birdenbire huylanıp ric'ata başlamaları üzerine Rus askeri bu tabyeleri zabtedebilmişdir.

(İş bu tabyalar Plevne kasabasının orta hizasında mahallere nazır bulunması dolayısiyle Grand Dük cenabları "Plevne'yi zabt ettim" diyerek o dakikada Avrupa'ya ilân etmişdi.)

Bu tabyaların Rus askerine geçmesi ve karanlık basması ve hava da yağmurlu ve gayetle sisli bulunması cihetiyle, sair cihetlerden muharebeye fasıla verilerek yalnız mezkur tabyaya giren Rus askeri, korkularından sabaha kadar nöbet icra eylemiş ve bir tarafdan da arkalarındaki dere ve bayırlarda ateş ve mehtablar yakıp muvasalalarını araşdırır, imdad askeri ile mühimmat sevkine çalışırlar idi.

Rus askeri elinde kalan yukarıdaki tabya hizasında ve yarım saat mesafesinde, ikinci ordu dördüncü nizamiye alayı miralayı Yunus Bey kumandasiyle bir alay askerin muhafazasında diğer iki tabya bulunup oradaki asker kemaliyle sebat ettiğinden, düşmanın bu cihetten sol cenahı kayalık üstündeki tabyalardan, sağ cenahı Osmanlı askeri elinde bulunduğu gibi, etrafı da kurşun menzili yerden sarılı ve hattâ arkalarına düşen bağlığa bile bir liva Osmanlı askeri geceden yerleştirildi. Bu hâle nazaran, Rus elinde kalan iki Osmanlı tabyasındaki kuyvetleri bütün Osmanlı eline düşmüş farz olunur idi ise de, mezkur bağlıkdaki Osmanlı askeri gerisinde ve oralara nazaran hâkim noktada Rus'un ayrı bir kuvveti ile menzil topları bulunduğundan faide ümidi ile bilâhire zarar ve tehlikeye uğranılmamak ve ertesi günü diğer bir tertible mezkur tabyaların kurtarılması ve geri alınmasına bakılmak üzere, zikrolunan bir liva askeri geceleyin Yunus Bey'e geriye aldırmışdır.

Tabyaların düşman elinde kalmasından dolayı Osman

Paşa hazretlerine asla telâş ve fütur gelmeyip işiyle meşgul idi ise de, Plevne'nin ilk defa topa tutulduğu vakit, İslâm ve Hıristiyan ahâli birer tarafa kaçtığı, yâni dere aralarına ve umumi karargâhın altındaki kapalı ve ateşten emin yerlere çekildiği gibi, mezkûr tabyaların düşmana geçtiği ve oralardaki asker yorgun halde kasabaya indiği cihetle, ahâliden geri kalanlar da, istisnasız zikrolunan mahallere iltica edip yalnız asker kollariyle kasabanın mühim noktaları ve sokak başları müdafaa haline konulmuşdur.

Zikredilen tabyaların gerisi açılmış ve düşman kuvvetli bulunmuş olduğundan oradaki hareket, bu anda kasabanın tehlikede kalmasını mucib olduğu gibi, bu tabyaların bulunduğu silsile, köprüye kadar uzadığından, prensip itibariyle ric'atimizden dahi korkulur idi. Bu bakımdan, Gazi Paşa hazretleri ertesi, yâni Ağustos'un otuz birinci günü, on beş taburdan ibaret bir hücum kolu tertibiyle sabahleyin anılan tabyaların üzerine sevk ve muharebeyi başlattırmış ise de, gündüz saat altıya kadar gavga devam ettiği halde muvaffak olunamamış ve Rus askeri de muttasıl başka cihetlerden hücum göstermekte ve hele altı günden beri devam etmekte olan şiddetli, top muharebesinde üç yerden yan ateşe alınan ve Adil Paşa hazretleri fırkasının birinci livasından (tugay) ayrılan ikinci ordu ikinci nizamiye alayı muhafazasında olup tabiatıyle beher gün çokça şehid ve yaralı vuku bulmasından dolayı askerler tarafından "Kanlı Tabya' namı verilen sol cenahdaki baş-tabyaya gayet şiddetli ve hakikî hücumlar icra etmekde bulunmuş olduğu cihetle birkaç saat teenni edilmesini Gazi Paşa hazretleri emir verdiler.

Ahâli, çoluk çocuk ve kadınların rahatları kalmadığı gibi, şiddetli ateşlerin peyda ettiği korkunç hallerden bütün bütün korkarak başlarını açarak Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmaları ve hele askerin bu tabyalara hücum es nasında cümlesinin bir ağızdan ayyuka çıkardıkları "Allah

Allah" avâzeleri dağları çınlatır ve ana rahminde olan sübyanı bile ağladırdı.

İstirdadına çalışılan iş bu tabyalar ahâlinin bulunduğu mahalle pek yakın ve karşı bulunduğu ve iki tarafın da harekatı dürbünsüz temanıen göründüğü cihetle birinci hücumdaki muvaffakiyetsizlik cümlesini sarsdı ve çok yürekleri yaraladı.

Ancak erkân-ı harb miralayı Tevfik Bey nezaretiyle, anılan gün, saat dokuzda tertib edilen ve hemen yirmi taburdan ibaret bulunan bir hücum kolu, ana demesini bile bilemeyen bir mâsumun kurtarıcı "Allah Allah" kelimesini açıkdan açığa bağırması ve yaradanın inâyeti ile Hazret-i Peygamberin ruhaniyetinin tezâhürü neticesinde icra ettiği gayet şiddet ve savletti yürüyüşünde düşmanı bir saatta tabyalardan çıkartmış ve beş kıt'a topla küllî telefat verdirmişdir.

Bu sırada umûma ve hususiyle çocuk ve kadınlara arız olan sevinç, havsala-i beşerden ve Cenab-ı Hakkın bu babdaki lütuf ve inayetine teşekkür insan kudretinden hâriç idi.

Adı geçen Tevfik Bey'in bu işde ibraz ettiği meharet ve kemal-i gayretine binâen, uhdesine mirlivalık (tuğgenerallik) rütbesi tevcih buyrulmuş ise de, bu devletçe kendisine bir mükâfat olup, millet ise bunun hakkını ödeyemediği gibi miralay Yunus Bey'in dahi maiyyetiyle ilerideki tabyalarda sebatı hakikaten büyük teşekkür ve takdire şayandır.

Salı günü Rus askerinin imparatorları namına icra ettikleri umumî hücumda her tarafdan verdikleri pek külliyetli, yâni yirmi binden fazla telefatları ve birçok da yaralıları gözlerine görünmeyip tabyaların alınması sureti ile İmparator hazretlerine bir tebrik lâzım ise de, vakit gecelemiş ve generaller de raporlarını henüz tertib edememiş bulunduklarından, iş ertesi güne bırakıldığı halde, o gün de tabyaların elden gidip İmparator bura kumandanından

aldığı raporda: "Bu tabyaların verilmemesi için elimdeki bütün iktidar ve meharetimi sarf ettim ve fevkalâde çabaladım ise de kusur bende olmayıp burada Allah Türklere yardım etti" ibaresini görünce Çar mukedder olup meyusen mahalline avdet etmişdir. Buna mukabil Grand Dük hazretleri sol cenahtaki meşhur Kanlı tabya'ya yine hücum ettirmiş ve Osman Paşa hazretleri de orada ziyâdece zayiat verilmekde ve bir güna ehemmiyeti görülmemekde olması cihetle düşmanın o aralık şiddetli hücumuyle mezkûr tabyanın zabtına muvaffak olmuş olduğundan, diğer bir raporla İmparator hazretlerini teselliye çalışmış ise de, makbule geçmediği mevsuken işitilmişdir.

İşte bir hafta devam eden bu muharebede, bizden yal nız mezkûr Kanlı-tabya gitmiş ve dört bine yakın yaralı ve şehid verilmişdir ki, Rus'un zayi'atı bu günle beraber yaralı yirmi beş bine varmışdır. Ancak bizim şehidlerimiz arasında genç ve yetişmiş cesaret ve dirayet sahibi erkân-ı harb kaymakamı Ali Rıza Bey'in ve miralay İbrahim ve binbaşı Reşid Beyler ile diğer binbaşı Ali Galib Efendi ve Mehmed Ağa zayi edilmiş ve ferik Hayri Paşa ve Mirliva Rıfat ve Emin Paşalar ile erkan-ı harbiye kaymakamı Rıza Bey ve piyâde kaymakamı Arif ve Memduh Beyler yaralanmışlardır.

Bundan sonra Rus ordusu gerçi eski mevzilerinde kalmış ise de, pek kolaylıkla kendilerini toplamağa vakitleri olmamış ve güyâ iş bu hezimetlerini bildirmemek için yine evvelki gibi ve fakat biraz hafifçe geceli ve gündüzlü top ateşi icra eder ve muharebeye girmeyen süvarileriyle ric'at hattımızda gezintiler gösterir idi ki, yine Guardier ve Grenadier fırkalarını tez elden getirtmedikçe büyücek nümayişler yapamamışdır.

Bizim taraf askerine de arız olan yorgunluk ve biraz da noksanlık sebebiyle eksiklerin ikmaline bakılır ve taburlar sırasıyla istirahat ettirilir idi. Bu sırada düşmanın yine intikam almağa çalışacağı Osman Paşa hazretlerinin pek iyi

malumu olmağla ve bir on gün kadar da İstanbul ve sair mahallerce muhabere işleri aksamış olmağla. Orhaniye'de hazırlanan mükemmel bir askeri fırka, Ferik Ahmed Hıfzı Paşa ve Mirliva Hakkı ve Edhem Paşa kumandalarında olarak ve bir çok da mühimmat ile muhtelif zahireler tedariklerinde bulunarak Plevne'ye hareket olunduğu ve bundan başka Ferik Şevket Faşa hazretleri kumandasıyle diğer bir yardımcı kuvvetin Orhaniye'de toplanmış bulunduğu, telgraf muhaberatının kesilmiş bulunmasından dolayı Plevne yiğitleri marifetiyle ve dağ yoluyle getirilip gönderilen yazılardan anlaşılmış idi.

Adı geçen Ahmed Hıfzı Faşa hazretlerinin haraket vakti hesab edilerek Plevne'ye yaklaşdığı günlerde, düşmandan ziyâde tazyik görmemeleri için Gazi Osman Paşa hazretleri, istikbâllerine Atıf Paşa refakatiyle bir müfreze göndermiş ve filhakika Teliş ve Yukarı Dubnik adlı mahallerde Hıfzı Paşa düşmana tesadüfle uğraşmakda iken, onların çokluğu ve Atıf Faşa müfrezesinin düşman arkasında gezindiği görünmesi cihetle çaresiz yolu açmışlar ve adı geçenin mevcud maiyyetiyle salimen Plevne'ye girmesine yol vermişlerdir.

Hıfzı Faşa Eylül'ün on birinci Pazar günü Plevne'ye muvasalat ederek bir iki gün sonra vücudu zikrolunan kuvvet icab eden mahallere sevk ve tabiye edilmiş ve teller de yapılmışdır.

Ric'at hattımızın münâsib bir kuvvetle tutulması lâzimeden ve bu babda Orhaniye'den dahi bir kol uzatılarak, Plevne'ye muavenet gerekli bulunmağla Şevket Paşa ile yapılan muhabere üzerine Ahmed Hıfzı Paşa kumandasında bulunmak ve araları birer buçuk ikişer saat mesafeden ibaret olup bu veçhile muvasalaları temin kılınmak üzere Vid köprüsünden bir buçuk saat mesafede olan Küçük Dubnik'e erkân-ı harb miralayı Veli Bey Kumandasiyle dört tabur ve üç top ve Hıfzı Paşa ma'iyyetiyle o kadar mesafede bulunan Yukarı Dubnik'e altı tabur ve dört

top, ve Hakkı Paşa refaketiyle beş tabur ve üç top dahi Teliş'e sevk ve memur edilip ondan yukarısı, yani Lukovid köprüsü ve Kadı Bloğazı ve seçilen sair noktalar Orhaniye kolu muhafazasında bırakılarak ve buralarda tabya ve istihkâm yapılarak yollar tutulmuş, sonra harb kaidelerine uyarak Balkana diğer yoldan irtibat kurmak ve maslahat icabı olarak haberleşmeyi emniyete almak üzere, anılan mevkilerin iyi muhafazasına karar verilmişdir.

Eylülün yirmi altıncı Pazar günü Ferik Şevket Paşa hazretleri Gazi Osman Paşa hazretleri ile görüşüp emirlerini almak ve bu babda müttefikan hareket olunmak üzere yenice teşkil buyrulmuş olan ve padişahın yakınlarından Kâzım Paşa kumandasında bulunan Fethiye ve Selimiye süvari alaylarını beraber olarak Plevne'ye gelmiş ve iki gün sonra yine Orhaniye'ye avdet eylemiş ve sevkiyat işleri ile muhaberat hususu bir kat daha emniyet altına konulmuşdur.

Şu sakin zamandan vakit kazanılarak Sofya'dan gönderilmiş ve peyderpey gelmekte bulunmuş olan zahire ve mühimmat arabalarıyle evvelki muharebelerde yaralanıp Plevne'de mükemmel hastahane takımı bulunmadığından (harekat sahası üzerinde ambülans tabir olunan seyyar hastahanesinden başka mükemmel hastahanelerin bulundurulması kaideden değildir) toplanan yaralılar sıhhiyemiz memurlarının ve inspecteur Hasib Paşa'nın çalışmaları ve gayreti sayesinde bir dereceye kadar güzel bakılmış, Osman Efendi ameliyat hizmetlerinde meharet ve hazakatini isbat eylemişdir. İzdiham ve zahmetde kalan hastaların, beher gün birer kafile ile, yedi bine yakın bir miktarı da Sofya'ya sevk edilmiş ve Plevne'nin topa tutulmasından dolayı ahâlinin bakiyesinin üçte ikisinden ziyâdesi beylik arabalarla o tarafa gönderilmişdir.

Düşman ise burada karşılıklı top ateşi icrasıyle ve Petersburg'dan en cesur askerini getirmekle meşgul olup, bu zamana kadar ettikleri fedâkârlığa göre hiç bir şeye

muvaffak olmadıklarından dolayı baka kalan ve belki saltanatı tehlikede bulunan Çar Aleksander hazretleri giriştiği seyahatin zahmetlerinden bir netice hasıl etmek üzere bütün kumandanlarından rey istemiş ve akd ettikleri meclis neticesinde evvelâ ric'at hattımızı elde edip Plevne'yi çaresiz bırakmak ve fakat alabildikleri mâhud Kanlı-tab-
ya'dan hücum edilip Adil Paşa fırkası işgalinde bulunan silsileden hücum etmeğe karar vermişler ve o veçhile işe başlamışlardır.

Mezkur Kanlı-tabya'nın beş yüz metre hizasında olan diğer bir Osmanlı tabyasına Rus askeri mevzileri inşası ile yaklaşmış ve geceli-gündüzlu hücum icrasiyle Osmanlı tabyası hendeklerine kadar gelmiş ise de geriye dönen kimsesi kalmayıp oralarda serilmiş ve bu hareketi tekrar icra eylemiş ise de bir şeye muvaffak olamıyarak yalnız bırakdığı cenazelerinin taaffününden muztarib oldu Artık mevziler ve sıçan yolları arasında yürüyüş halinde yaşamakdan ümidlerini kesip bir ufak mütareke ile ölüleri-ni almak istediler.

Bu hususda vuku bulan müracaatları üzerine Gazi Os-man Paşa hazretleri, bir gün öğle vakti mütâreke ilânı ile Rus leşlerini vermek üzere silâhsız olarak iki yüz kadar Osmanlı dilaverleri tertib ve kollarına Cenevre Muahedesi ahkâmınca Osmanlılara mahsus Ay-Yıldız alâmetli ba-zubendler takdırarak seçilen memurların erkân-ı harb miralayı Havri ve doktor Osman Efendi ve saire refakatle-riyle kan yayılmış meydana gönderdi. Bu esnada Rus tarafından gelen zabitler ve efrad, ölülerinden evvel yan larına gelen Osmanlı dilâverlerinin her âzâsına dikkatle bakıp sanki boğazına sarılacak gibi yan yan kaçarlar idi.

Rus efradının bu çekinmelerine Osmanlı dilaverleri tatlı ve güler yüzle cevab verip ve lisana aşinâ olmadıkları

hâlde isledikleri iş her ne ise onları anlayarak hemen halli ile vazifelerine netice verdiler.

Görülen lüzum üzerine bu günlerde Osmanlı dilâverleri sağ cenahdan dahi ilerleyip düşman merkezine nâzır Bağlık tepesinde mevki alarak Gazi Osman Paşa namıyla yeniden inşa edilen tabyadan ta ciğergâhlarına top danesi göndermekde bulunmuş olduklarından artık Plevne'nin hiç bir cihetine Ruslar tarafından hücum edilmeyip ve mûhud kanlı-tabya'yı dahi aldıklarına nâdim olup, başka bir suretle çalışılması şayed bir daha hücum edilir ise gerisi gelmeyecek olan (Rus'un kuvvetinin çokluğu inkâr edilemezse de, bu zamana kadar Plevne için gönderilen askerden sağ kalanları pek az bulunduğu ve herkesin buraya gitmekden imtina'a kalkışıp ahâliden bütün bütün ümidsiz kalındığı cihetle başka bir kuvvetin oraya gönderilmeyerek harbe netice verilmek tarafını iltizam edildiği muhakkakdır) ve halen ellerinde bulunan en cesur talimli fırkalarını da kaybedeceklerinden bu tedbire asla razı olmadığını imparator hazretleri kat'iyen söylemiş ve bütün kumandanlarına hususi emir vermişdir.

Binaenaleyh, yağmur gibi yağıp hayvanların bile alışdığı top tanelerine ilâveten Rusları Plevne etrafında geceli ve gündüzlü sahte hücumlar gösterip şiddetli nöbetçi ateşiyle Osmanlılar iz'ac ederek, nihayet yaptıkları keşifler sonunda, ekimin on birinci günü Aşağı-Dobnik'de Yukarı Dobnik ve bununla Teliş aralarına girip telleri kesmiş ve Yukarı Dobnik'de bulunan dört kıt'a topa karşı yetmiş kıt'a top ve külliyetli asker getirip muharebeye tutuşmuş ve şiddetli mukavemet görmüş ise de, ertesi, yâni ekimin on ikinci günü Hıfzı Paşa topları körlenerek eğerçi bir dereceye kadar tüfek ateşiyle karşı durdu ise de, düşman toplarını yanaşdırıp şaranpol ateşiyle askeri tazyik etmiş ve üçde ikisinden ziyâde zayiat vuku bulmuş olduğu gibi, bir tarafdan da muavenet etmek imkanı bulunmamış, yani Teliş ve Aşağı Duhnik'deki kuvvetler de sarılıp meşgul edildiğinden. Plevne ise, bu günlerde şiddetli top ve tüfek ateşiyle çepe-

çevre bir volkan şekline girip, değil haricden, etraf tabyalardan bile merkezle haberleşme zorlaştığından anılan günde Hıfzı Paşa silâh terkine mecbur kalmış ve ekimin on altıncı günü Hakkı Paşa da Hıfzı Paşa gibi çaresiz bırakılmış olduğundan ikisi de mevcud maiyetleriyle beraber esir düşmüşlerdir.

Anılan günde, burada bulunan altı tabur piyade ve bir kaç süvari bölüğü ve dört topun, düşmanın on iki misli top, yirmi misli süvari, beş misli piyade askerine karşı akşama kadar gösterdikleri sebat ve metanet akıllara hayret verir. Düşmanın defalarca vuku'bulan hücumunda imparatorluk hanedanından bir de jeneral yokluk âlemine gönderildi. Bizim tarafdan toplar körlenip, artık süvari bölükleri sür'atleri sebebiyle kurtulma ümidi ve belki bir gedik açma düşüncesiyle düşmanın bir tarafına hücum edidiyse de, bunlardan onda biri kurtulmayıp ve miralayları şecâat erbabından Süleyman Bey dahi şehid olup, hattâ alay kâtibleri İzzet Efendi de orada şehadet mertebesine vâsıl olmuşdur. Piyade taburları mevcudlarının üçte ikisini kayb ettiği gibi, altı binbaşıdan ancak birinin taburu, iki tabya arasında harekette bulunup, orada düşmanla ve gayet şiddetle çarpıştığı sırada, efradı ekseriyetle zâyi olduğundan, kendisi tabyanın bir kanlı köşesine iltica ile kalıp, diğer beşi bu uğurda ve din ve devletleri yolunda şehâdet şerbetini içmişlerdir. İş bu beş binbaşı arasında biraderim Ali Rıza Efendi dahi vardı, kendisinin daha önce Pelişad muharebesinde altlığı iki yara henüz kapanmamış iken, mensub bulunduğu karahisar mukaddem taburu ile Dubnik de fevkalâde hizmet etmiş ve hatta son vak'aya kadar şehid olan arkadaşlarının taburlarına da nezaret etmişti. Nihayet aldığı iki top düşman tanesi ile Cennete vardığı, Hıfzı Paşa ile erkanı harb kaymakamı İzzet Bey'in ifadelerinden anlaşılmışdır. Artık bunun fevkinde gayret göstermek, kasablara eliyle koyun teslim etmek olduğundan, kalan mevcudla silah terkine mecburi-

yet duyulınuşdur.

Alınan bu kederli haber üzerine, Aşağı-Dubnik'deki Veli Bey'in dahi bu gibi korkunç bir hâdiseden kurtulması için adı geçeni Osman Paşa hazretleri geceleyin geriye getirtmiş ve yukarı taraf kolları da tabiatıyle Orhaniye'ye çekilerek Plevne, ikinci defa olarak, şiddetle muhasara altına sokulmuşdur.

Düşman, bu muzafferiyeti üzerine, süvari bataryaları ile Plevne'ce lüzumu olmıyan külliyetli süvari, kollarından birini İvriça ve Tütün taraflarına göndermiş ve Orhaniye önüne kâfi bir kuvvet bırakıp, başka tarafdan emin kaldığı için bütün kuvvetiyle Plevne etrafını daha şiddetlice sarsmış ve müsaid bulduğu yerlerden bizim mevzilerimize so kulmakla, artık top ateşinden salim bir karış yerimiz kalmadığı gibi, piyade ince karakolları arazinin müsâadesine göre on adımdan üç yüz adıma kadar yaklaşmış dururlar ve hiç bir dakika ateşsiz yaşamazlar idi.

Hele Kanlı-tabya'dan düşman mevzileri ve sıçan yolları Osmanlı tabyası hendeklerine yanaşıp birinin iki tarafında Rus ve Osmanlı neferleri bulunup bunlar bâzen dostça lâkırdı ederler ve fırsatını buldukça yekdiğerine kurşun atarlardı.

Biraz sonra düşman bu mevzilere havan getirerek arasıra verdiği ateşden, bizim tabyamıza ve ihtiyat tabyamıza ulaşan yollar içinde gezinecek yer bırakmamışdır; yâni herkes, mezar içinde durur gibi yer altında ve yalnız nöbette olan taburlar, siperler arkalarında açdıkları ve kum torba larından yaptıkları metrislerden ateş ederler idi.

Bir aralık düşman iş bu tabyamızı lâğıma alır gibi emâreler gösterdiğinden, gelebileceği mümkün yerlerde bizim tarafdan da iki lâğım açılmışdır. Ancak düşmandan bir şey görülmemesi ve bizden de, vakit bulunmaması, yâni düşmanın hücumu görülmediği cihetle zikredilen lâğım lar ateşlenememişdir.

İşte ateş yağmakda bulunmuş olan Plevne'nin muhasa-

raası bu yolda uzamış ve yiyecek de azalmağa başlamış olduğu gibi, bir tarafdan da imdad emareleri görülmeyerek, Osmanlı'nın diğer orduları harekâtı hakkında bilgi alınamadığından yalnız düşmanın hücûmunu ve Cenâb-ı Hakkın muaveneti beklenerek orada durulur idi.

Grand Dük, İvriça ve Tütün'e doğru bir kol göndermesinden ve Plevne etrafındaki askeri, hassa askeri olmasından dolayı Plevne ordu-yı hümâyununun kaideten tehlikede kaldığı ve eğerçi kendilerinin ve maiyetlerindeki askerin ayyuka çıkmış olan şecaat ve cesaretleri cümlece bilinip bu cihetle üzerlerine varılmak mümkün değil ise de, kan dökülmeksizin bir şeye netice verilmek ve bundan doğacak mes'uliyetten kurtulmak üzere, münasib görülecek bir mahalde mükâleme edilmesini teklif eden, gayet şümullü ve derin ma'nalı Fransızca yazılmış bir tezkireyi Gazi Osman Paşa hazretlerine göndermiş ve acele cevab istemişdir.

Osman Paşa'nın ertesi gün yazdığı cevabda, Ordu-yı humâyûnun esir düşmek tehlikesinde kaldığı iddiası red olunup askeri vazifeleri îcâbınca bir dirhem kanı kalıncaya kadar çalışacağını ve madem ki Çar'ın en cesur sayılan hassa askerini getirtmeğe mecburiyet hasıl etmişdir, yollar açık olup istediği gibi harekete serbest bulunduklarını ve bundan dolayı dökülecek kanların mes'uliyeti ise müsebbiblerine râci olacağını belirtmişdir.

Grand Dük, aldığı bu red cevabı üzerine, bir on beş gün sonra "kumandanınız Osman Paşa, haysiyetini vikaye etmek ve devletinize Sadrıazam olmak arzusu ile sizi telef ettiriyor. Siz Rusya'nın benî-asfer kurşunundan kurtulamıyacaksmız. Onu dinlemeyüp silahlarınızı terk ediniz" gibi haddi aşan ve Türkçe ibarelerle birkaç levha yaptırıp Osmanlı askerlerine hitaben, ince karakollardan gönderir ve bu halde ısrar gösterir idiyse de, bu fesad niyetinden dahi bir fayda hasıl edemiyerek levhaları getirenlere Martini Henri kurşunuyla cevab verilir idi.

İşte, "Sebat ve Gayret" kelimesiyle isim verilmiş olan risalemiz, bu zamana değin, yâni Ordu-yı hümâyûnun Plevne'ye varışından beş ay geçinceye kadar gösterilen sebat ve gayret sayesinde, bizden hastalık ve sair arızalar ile harbin tamamında kurşun ve gülleden şehadet mertebesine eren en ziyâde dört bin ve yaralanan dokuz bin küsur asker var ise, düşmandan muhtelif suretler ile bu yerde altmış bine yakın telefat ve bundan ziyade yaralı ve zaiyatı olduğu hesab edilmiş ise de (son muharebe kayıpları bu hesabın haricindedir). Ordu-yı hümâyûn yine yerinde sebat ve gayret etmiş; Osmanlı hukuk ve namusunu gözeterek, hem askerin şânını en yüksek zirveye çıkartmış ve hem de düşmanın plânı ve ahâlîsine olan va'di gibi az zayiatla devletimizin uğradığı şimdiki mağlubiyetine demirden bir sed olmuş olduğuna göre, anılan şanın bu orduda bu rütbe gözetilmesi her yerde lüzumlu olduğunu göstermiş ve biz de iddiamızın isbatını vukuatın cereyan tarzı ile umumun nazarına arz etmiş bulunuyoruz.

Düşmanın verdiği sahih zayiatı hakkında Avrupa'da muhtelif rivayetler olup, ancak bizim tahminimizle Rus'un kendi ilânlarına Rus makamları ahâlisine karşı daima telefatlarını az göstermekte iseler de, yaralılarının çokluğundan ahâli kendi şübhelerini çözerek neticeye varmakta olduğu gibi, yalnız ikinci Plevne muharebesinde yirmi üç bin yaralı Ziştovi'den Romanya tarafına geçirilip, Romanya'da da yaralıların çokluğu dolayısıyle bunlar doğrudan doğruya Rusya'ya gönderildiği cihetle, büyük istasyonlarda haftalarca ahâli bunları istikbâl edip, yemek ve yemiş, para ve tütün verip, siyah elbiselerle yasa girdikleri muhakkakdır ki, bu zamandan sonra gavgaya gidenler kendilerini öldü farz ve birazının da yolda hastalanıp kaldıkları işitilmişdir) göre, yalnız Plevne'de Rus tümenlerinin mezkur beş ay zarfında zayiatı mikdârı altmış bine yakın ise de, her halde yaralıları da bir misli olmak tabii bulunmakla tamamı yüz yirmi bine tecavüz

eder. Sâir mevkilerde vukua gelen zayiatları hesaba katılacak olursa, birçok asker kayb ettikleri ve masraflarının da bu nisbette ziyâde olduğu anlaşılmaktadır (yiyecek masrafının hakiki masrafın bir misli olduğu Rusların kendi ifadeleriyle sabittir ki, bu da zemin ve zaman ile meydana çıkacakdır). Bizim her suretle mânen galib bulunduğumuz meydana çıkmaktadır. Hele merdlik ve şecaat yolundaki sebatımız dünyayı titreddiğinde şüphe edilmesin ve teessür yoluna gidilmesin. Bir gün olur ki Avrupa tuttuğu yoldan nedamet eder. Biz de, inşaallah meslek ve terâkkiyi elden bırakmazsak cümlesine melce olur iftiharla yaşarız.

Ancak önsözde de beyan olunduğu gibi, düşman tarafından riâyet edilen usûle uyularak harbin vasıta ve bütün levazımını tedarik ettikden sonra, güvendiğimiz fıtrî şecâatımıza sarılıp ve fırsat vaktini gözedip intikam almağa çalışmak, şühedamızın topraklarla ve bakilerimizin âza ve âsabımızla kaynayan, kanlarımızı tazelemek, devrin iycâblarını bilmek gerekmektedir. Biribirimizle el ele birleşip benlik ve nifak sevdasını aradan kaldırıp, hepimiz ilim ve meharetimizi memuriyet ve vazifemize hasrederek terakki ve selâmet yolunu aramalıyız. Sadedimize gelelim.

Muhasara şiddetinin ric'at hattımızdaki fırkanın esaretinden sonra, tam bir buçuk ay devam etti. Artık askerin yiyeceği tükenmişti. Zahire ve saire olmadıktan başka bir nefer ancak yüz dirhem ekmek ve on bin mevcuda varan taburların mekârileriyle topçu ve işe yaramaz olmuş olan birkaç alay süvari hayvanından herbirine, bir ve daha sonraları yarımşar okka mısır verilmeğe başlamış ve bunun da nihayeti görünmeğe yüz tutmuş olduğundan bir çâre bulunmak ve imdâd te'mîni yolunu kolaylaştırmak üzere birkaç defa her türlü fedakârlıkla etraf ordulara dağ yollarından ve düşman içinden şifreli kâğıtlar kaçırılmış idiyse de, bir tesiri görülmemiş ve Teliş ilerlerinde top sesleri işitildiyse de, oradan da bir şey zuhur etmemişdir.

Binaenaleyh toplanan umumî harb meclisinde verilen karar ve tanzim olunan mazbata gereğince bir tarafdan vurup çıkmak tedarikine başlanıldı.

Plevne ordusunun şu sebat ve gayreti üzerine yardımcı kuvveti olup Orhaniye'de toplanmakta olan diğer ordu kuvvetini artırıp bir askerî hareket yapsa ve sair mevkilerden dahi taarruz manevraları îmâ olunsa, daha elzem olan mahallerden hakikî hücumlara girişilerek hakkiyle askerî vazifelerini yerine getirselerdi dünyanın nazarında bulunan Plevne selâmet yolunu buldukdan başka, daha pek çok işler görülür ve belki düşmanımızı müttefik olarak vatanımızın pâk toprağından tard eder idik. Bu düşünceler Plevne dilâverlerinin en büyüğünden en ednâ fikirli bir neferine kadar herkeste bulunup, bu suretle bir tarafdan düşmanın hareketini gözlerken, diğer tarafdan kulaklarını Orhaniye caddesine tutup top sesi beklerler idi.

Vaktaki yollarımızın açılmasından ümidler kesildi. Harb meclisi umumî müşaverede verilen karar gereğince, düşmanın bir cihetinden yarıp çıkmak ve bu yolda kazanılır ise, ordunun tâlii yar ve yaver ve kayb edilir ise bahtı siyah ve kara sayılmak üzere bu tedarikâta girişildi. Fırka ve livalar tekrar ve yeniden intizama sokuldu; mevcûdu az olan taburlar biri diğerine katılarak taburun harb saffı beş yüzden aşağı olmamak ve her alay dört taburdan ve bir liva iki alaydan ibaret bulunmak üzere bütün ordu yedi livaya taksim ile, bunlardan birisi kafile livası sayılıp diğer altı liva, iki fırkaya ayrılarak birinci fırka erkân-ı harb reisi mirliva Tâhir ve ikinci fırka Ferik Âdil Paşa kumandalarına verildi. Topçu sınıfı dahi, her livaya iki batarya hesabiyle memur edilip küçük bir kısım da ihtiyata bırakıldı; süvari askeri cüz'ice, yâni ordunun sair kuvvetlerine nizâmî nisbetinde olmadığından, icabı olan yerlerde kullanılmak üzere kanatlarda bulunan livalara ilhak edildi. Mevcud bulunan mekâri hayvanları ve nakliye arabalarına kamilen top ve tüfenk cephanesi ikmâl ve askerin eline

altışar günlük peksimed (bu peksimed, böyle bir sıkıntı ve gerek için oırada pişirtilmiş ve her gün nefer başına yarımşar okka hesabıyla hazırlatılmış ve hareket gecesi efrada dağıtılmışdır) itibariyle, sair sefer levazımları yetecek mikdara yükseltilip dağıtıldıkdan sonra, harb tekniğine tatbikan, geceleyin harekete başlanmak üzere erkân-ı harbiye heyetince tanzim edilerek Osman Paşa hazretlerinin emri ve imzası altında talimatlar dağıtıldı. Ancak bu tertibatı Sofya ve İstanbul tarafına gidip, bakiyyesi iki yüz küsur haneden ibaret olan Plevne İslâm ahâlisi dahi duymakda: "Bizi düşman elinde bırakmayıp ordu nereye gider ise çoluk ve çocuğumuzla canımızı feda eder geliriz. Düşmanın kahrı ve hele sizin merhametle canla ve mallarını koruduğunuz Plevne Bulgarlarının zulmü altında kalmayız" diye bir umumî arzuhal ile Osman Paşa hazretlerine müracaat edip istekde bulundular.

Osman Paşa, askerin gidemiyecek hastalarını dahi gerektiği kadar memurla bırakıp, Bulgarların büyüklerine dahi gereken tenbihatda bulunup bizzarur terk edeceğinden ve bu askerî hareket sair muharebelere kıyas olunmayıp pek güç ve belki dağdağalı, büyük ve kanlı olacağından, ahâlinin kalmalarını tavsiye etmişti. "İki taraf askeri, her ne kadar adam öldürmek hizmetiyle mükellef ise de, ahâlîye gaddarlık etmek, çocuklara dokunmak ve eşyalarını yağma etmek gibi kötü ve feci haller irtikâb etmiyeceklerdir. Merhametle melûf olan Çar, ordusunun başında bulunduğundan, size himmet ve muavenet eder" diye münâsib sözlerle meramını anlatıp, tekrar bu husûsda mütalaa ve müzakerede bulunmaları teklif ettiyse de, ahâlî yine fikirlerinde ısrar ettiler Zaten top tanelerinin tesirinden pek çoğu Vid vadisi cihetinde göçebeler gibi arabalarıyle ve yol halleriyle hazır bulunduklarından mutlak gideceklerini kalmağa bir çocuğun rızâsı olmadığını beyan ettiklerinden, Osman Paşa, çâresiz kafileyi takib etmek üzere gelmeleri emrini verdi; kafile livasına da ayrıca

talimatda bulundu (Kafile livasına tâyin buyrulan miralay Said Bey, muharebelerin cümlesinde gayret ibraz ve askerî mevkilerin en tehlikeli yerlerinde bulunarak sebat ve metaneti görülmüş olduğu gibi, adı geçen zatın sahib olduğu hamiyet ve sedakatiyle beraber işgüzarlığı ve bilhassa bu gibi ehemmiyetli hizmetlere yeterliği, ehliyetlileri seçmede mehareti teslim edilmiş olan Gazi Paşa'nın tâyini ile de belli olmuştu).

Plevne'de yaralılar ile hastalardan bin beş yüz kadar asker var idiyse de yürüyebilenlerin ayrılması günü, mevcudun yedi yüze inmiş ve ertesi günü üç yüz elli kişi kalabilmişdir ki, bunlar, artık odanın bir köşesine yiyecek ve içeceği bırakılsa almadan âciz olan el ve ayaksız ve gayet ağır hastalıklı takımları idi.

Bunlara bir fenalık yapılmaması için, hastalar, Plevne büyük caddesi üzerindeki evlere yerleştirilip, kaplılarına ay ile yaldız alâmetli beyaz bayraklar asılarak hastahane olduğu daha iyi bilinmek için Fransızca birer yafta da yapışdırılmışdı. Bundan başka bir hastalar ağası ve bir aylık idârelerine kâfi erzak ile bir vekilharç ve birkaç da hekim, eczacı ve cerrah bırakılmıştı.

Ordunun hareketinden sonra bu bîçarelerin evlerden çıkarılmaması ve bâzı ihtiyaçlarının yerine getirilmesi bahanesiyle bir takım sahtekârın azab ve işkencelerinden korunmasını, bu kadar senedir lûtfıyle yaşadıkları devletleri ve insaniyetleri namına Bulgar ileri gelenleriyle papazlarına, Osman Paşa bilhassa tenbih ve hükümet kaymakamı Hüseyin Bey dahi ayrıca rica eylemişdi.

(Dînîye salâbeti, yumuşaklık ve sadâkatle mârûf olan Hüseyin Bey'in bu hususdaki sözler ve kalbe dokunan tebligatı, Bıılgarlardan çoğunu ağlatmış ve sözünün tesirinde şüphe bırakmayarak kendilerinden yemin almışdı).

İki üç gün açıkdan açığa olan hazırlık ve yol tedarikleri, yine o sadık (?) Bulgarlar tarafından düşmana bildirilmiş ve zaten Osmanlı mevzilerinin her tarafı düşman ate-

şinin te'siri altında olmakla askeri harekâtımız görünmekde ve Vid cihetine ahâli ve ağırlıkların toplanması işi anlatmakda olup düşman da ona karşı harekete başlamıştı.

Çok kanlar dökülmesi ve boş yere adamların zayi olması ve Osmanlı Devletinin mağlub kalması ve fukara ahalinin ayaklar altında çiğnenmesi zamanı gelip çatmıştı. Ertesi günü, bir büyük imtihan meydanı kurulup kıyametten bir alâmet görülecekdi. Evvelce verildiği beyan olunan emir ve talimat üzerine 1293rûmî senesi kasımının yirmi sekizinci (10 Aralık 1877) Pazartesi gecesi saat üçden itibaren, birçok kanlar dökülerek, sebat ve gayretle, büyük emekler ile vücuda getirilmiş o sayede devlet ve millet itibârı en yüksek mertebeye çıkarılmış olan büyük ve metin tabyalar terk ve tahliye edilerek harekete başlanıldığı vakit, her ferdin zihninde bu kıyamet tablosu canlanır, yara alacakların âzâları titrer ve şehadet mertebesine ereceklerin gözlerine acaib şeyler görünür ve bunlar sevinç verirdi.

İşte Plevne'yi çepeçevre sarıp vurmakda ve karşılarındaki düşmana göğüs germekte olan ordu, çıkmak için tertib ve taksim eyledikleri livâ ve fırkalardaki sıralarını bulmak üzere ansızın işaret olunan vakitte içtimâ mahalli tâyin olunan Vid köprüsü vâdisine akın akın inmeğe başladılar.

Ahâli ve ağırlıklar köprünün iç yüzüne gündüzden yerleşmiş ve Osmanlı harb hattı içinde dört saat çapı olan bir dâirenin dereli tepeli yerleri dolmuş, hemen iğne atacak yer kalmamış gibi izdiham ve bir tarafdan askerin gelip dış yüzüne gitmesi, o saatte bir sükûtu gösterir idi ki, bu manzara mahşer nişânesi sayılsa yerindedir.

Gerçi kavga meydanına çıkıp iş görmek kadar kolay ise de, askeri tabiye edip sevke başlamak ve her levazımını lüzumlu zamanda erişdirmek ve hangi cihete ehemmiyet verilmek lâzım geleceğini emin olarak anlayıp iş görmek o kadar güçdür.

O gece ortalık karanlık ve sisli olup, gayet ince bir de ayaz vardı. Çoluk-çocuk üşümüş, hayvanlar titrer, askerin hareketi cihetiyle onlar da terleyip düşmana edecekleri hücumdan dolayı meraklı pehlivanlar gibi yürekleri hopurdar ve dişleri gıcırdar idi.

Bu suretle şafak vaktine yakın fırkalar yerlerini bulmuş ve biraz aydınlıkdan istifade ile noksanlarını ikmal etmişler ise de, daha bir saat önce, düşman köprünün solu ve gerisindeki tepeden elektrik yakarak bütün ordunun toplanmasını görmüş ve evvelki bilgilerini arttırarak bir derece daha tertibat almağa acele etmiş ve belki o esnada bizim terk olunan tabyalarımıza da girmişdir.

İşte bu suretle hücuma hazırlanan ordunun birinci fırkası, köprü ilerisine çıkıp akşamdan aldıkları içtimâ vaziyetini, şafakla harb şekline sokmuş, birinci Atıf Paşa livâsı sağ cenah, ikinci Yunus Bey livası merkez, üçüncü Tevfik Paşa livâsı sol cenah itibâr edilmişdi.

İkinci Âdil Paşa fırkasının birer livâları artçı hizmetide bulunmak üzere gerideki tepelere, yâni ordunun şu suretle harb nizamı aldığı şekle nazaran, sol cenah gerisinde zikredilen ikinci fırkanın birinci livâsı olup mirliva Hüseyin Vasfi Paşa maiyetinde bulunan asker bulunur, sağ cenah gerisinde ikinci Sâdık Paşa ve merkezde üçüncü Edhem Paşa livâları tabya edilmiş; bu hale göre ordu iki hat teşkil etmişti. Kafile livâsı kumandanı bulunan miralay Said Bey dahi askerle iki hat arasında durur idi.

Tanyeri söküp ortalık iyice aydınlandıkdan sonra, evvelâ düşman mevzilerinden top atışı başlamış, biz dahi köprü başında mukabeleye başlamış idik. Kumandanlık inceliklerine hakkıyle vâkıf olan Osman Paşa hazretleri şecaat ve cesaretle ve kemal-i sebat ve gayretle kılıcını çekerek birinci fırkanın önüne düşüp, livâ ile kademe nizamında olarak askerin hareketine kumanda vermiş ve kendileri avcıların büyük ihtiyatiyle yürüyüp askeri gayrete getirmekte idi.

Bu aralık her taraftan top sesleri ziyadeleşmiş, dumanları ortalığı bürümeğe başlamışsa da, Osmanlı askeri, asla fütur getirmiyerek ve etraflarına düşen tânelere bakmıyarak yavaş yavaş ilerlemekte devam etmiş idi.

Osmanlı avcıları düşmanın top taneleri ile şarapnel kurşunlarına ehemmiyet vermiyerek bir vakta kadar ilerleyip kurşun menziline geldikleri anda tüfek ateşine şiddetle başlanmış ve düşman siperler arkalarında olduğu halde Osmanlı dilâverleri kahramanca meydanda yürür ve asla bir ferdi gerilemezdi.

İşte her tarafdan tüfek ateşine tutuşulub o kadar top ve binlerce tüfek sesini uzakdan seyir edenlere bir büyük manzara ve eğlence ise de, bu duman arasında kaynıyan kanlar, yakında olanlara, bir acıklı hal peyda eder idi.

O civcivli kurşunların çokluğu ve dumanın karanlığı ile evvelâ merkeze yakın olan avcılar, dört yüz adım yaklaşmış oldukları düşman tabyalarına Osmanlı merkez Livâsı askeri birdenbire, "Allah Allah" âvâzesiyle hücuma kalkışarak, düşman o anda mevkiylerini terk ile firara karar ve bunlar kaçarken çoğu katl edilir ve bir çok topçu hayvanı öldürülüp, nihayet on dokuz kıt'a top ve bir çok da mühimmatı bıraktırılarak yalnız merkez livası, üç büyük düşman tabyasının zabtına muvaffak olmuş ve oralara Ay-Yıldızlı flamaları dikmişlerdi.

Diğer cenah livaları dahi düşman mevzilerine yaklaşarak şiddetli muharebeye tutuşunca düşman, arkadan bütün kuvvetini artçı livaları üstüne taarruz ettirmekle artık iki taraf ordusu, meydanda büyük toplarla ve iki bin adım menzilli olan tüfeklerle döğüşmekte idi.

Başlangıçta Osmanlı askeri, üç saat kadar her tarafda muvaffak olarak gayretle sebat etmiş, ilerlenecek yerlerden düşmanı tard ile kafileyi ve Müslüman ehaliyi sudan geçirip, Plevne'den hemen üç saat kadar yol alınmışsa da, pek şiddetle cereyan eden muharebe, gittikçe büyümüş ve düşmanın delikte deşikte olan her sınıf askerinin tamâ-

mı meydana dökülerek, yolları kestirmeğe ve top tanelerini, ilerlemek sevdasıyla birbirini çiğnemek raddesinde olan kafile ve ahâli arabalarına yağdırmağa başlamış; o esnada sağ cenahda olan Atıf Paşa, düşman askerini tard ettiği tabyaların yanında ve karşısında birdenbire otuz bin mevcudlu iki düşman fırkasının hücumunu görünce, yerinde sayar gibi hareketini ağırlaşdırmış ve az çok askerin bazı işaretleri, gûyâ arkada selâmet var gibi geriye yüz döndürmesiyle, zikredilen livaya bir ric'at sevdası hâsıl olmuştu. Geriye doğru çekilmekte iken, düşmanın dahi o cihete metanet vererek yürümesi, adı geçen livanın hezimetine ve ahâlinin bağrışmasıyle Osman Paşa hazretlerinin dahi o aralık yaralanmış olması, diğer livâların umumî kumandadan mahrum kalmasını ve merkez livası kumandanlığındaki Yunus Bey'in dahi yaralanması, alay ve tabur kumandanlarından bir haylisinin yaralanıp şehid oluşları, askerin bütün-bütün kendi başına kalmalarına ve birbirlerine bakarak yine köprüye doğru gelmeğe başlamalarına yol açtı.

İkinci hatta bulunan ikinci fırka ise tabiye olunduğu yerlerde pek şiddetli kavgaya tutuşmuş, düşman da, cenahdan iki fırka arasını ayırmağa çalışdığı sırada, pek büyük kanlı meydan muharebesi edip, süngü süngüye gelmekle, birinci fırkaya yardım ve imdada vakti olmadığından ve bu yoldaki askeri tekrar bir nizam-ı mahsusa sokup düşmanı vurmağa, ne arâzinin müsâadesi, ne de zamanın yardımı olduğundan, artık kurşun menzilinden top taneleri ve şarapnel yağmağa başlayıp, bizim askerin ateşine de durgunluk gelmiş bulunduğundan, tekrar bir nizam ve düşmana mukabeleye kalkışmak imkân hâricinde kalmakla, beyhude telefat vermemek üzere fırka ve livâ kumandanlarının mürâcaatı üzerine, silâh terkini bizzarur Osman Paşa hazretleri ağlıyarak emir vermiş ve erkân-ı harbiye heyetinden birkaç zat teslim alâmeti olan beyaz bayrakları alıp dört nala düşman üzerine gitmiş ve kumandanla-

rıyle görüşmüş; bir saat kadar daha top dâneleri yağdırıldıktan sonra ateş kesilmiş ve bu suretle altı aydanberi şan ve şecaati hakkıyle kazanmış olan koca Plevne ordusu, bir tarafdan imdad görmemesiyle, o kadar top ve tüfek ve bu kadar mühimmatıyle esârete düşmüşdür.

Bu meydan muharebesi beş saat devam etmiş ve Osmanlı askeri, yine sebat ve gayretle muvaffakiyet için çabalamış: kendi yaralı ve şehidlerine nazaran düşmana iki misli za'iat verdirmiş ise de, kapaklılarla (6) bin dört yüz raddesinde olan mühimmat ve ahâli arabaları harb meydanında hayli yer tutmuş ve asker sekban olmayıp kendi arkalarında yiyecekleriyle yirmişer okka yük bulunduğu ve kendileri meydanda olarak düşmana taarruz ettiği gibi, meselenin başında refah ve rahatı terk edip sefere çıkan Çar Aleksandr, tac ve tahtının selâmetinin iş bu Plevne ordusunun elde edilmesine bağlı bulunduğunu anlamakla en seçkin asker ve kumandanlarını buraya getirtip, bizim kuvvetin beş misli mevcud ile ve külliyetli toplarıyla dikkatini buraya hasretmiş ve o veçhile çabalamakda bulunduğuna nazaran, ordu-yı hümâyûn için bu yolda muzafferiyet pek müşkil olduğu herkesçe malûm ve askerler indinde de teslim edilmişti.

Ancak Grand Dük Nikola'nın yukardaki teklifi üzerine silâhı terk etmek din gayretine ve devlet kanununa mugayir olmağla, Osman Paşa hazretleri, kurtuluş ve zafere yardımı olacak her türlü vâsıta ve fırsatın elde etmek ve harekete geçmek için gerekli hazırlıkları ikmâl ettikten sonra, talimat vererek harekâta geçip, şanlı ve kanlı bir muhârebe eylemeği ve her ferdin dinî vazifesini ifâ etmeği karşılıksız silâh terkine tercih buyurub, Cenâb-ı Hakkın yardımına, Hazret-i Peygamberin ruhaniyetine istinad eylemişdir. Her şeyin Rabbanî kudret dahilinde bulunduğuna ve bu babda baht ve tali gözedilmek de gerekli olduğuna binâen, tutuşulan muharebede, bizim askerin mevcuduna göre, eğer düşmanın iki misli kuvveti bulunsaydı

(6)''Kapaklı", bir nevi top arabısıdır.

muzafferiyet umulur idi. ancak hüküm, galibiyette kalmış ve Çar 'ın tâlii burada kendine yardım etmişdir.

Şimdiye kadar tarihlerde görülen müteaddid ve azîm seferlerde olduğu gibi meydan muharebesine tutuşan iki taraf ordularından birinin mağlub kalması tabiidir.

Bu husus, mağlûbiyeti tenkid edenler tarafından da teslim olunmaktadır. Rus ve Osmanlı orduları müteaddid meydan muharebesine tutuşmuşlardır. Osmanlı askerinin muharebeyi kaybetmesi ayıblanamaz. Plevne'de Osmanlı kahramanlarının sebat ve gayretleri üzerine, Rus ordusunun kaç kerre mağlub olması da şaşılacak bir şey değildir. Burda gözetilecek hususlar, şan ve şecaatin âlicenablığı ile adâlet ve insaniyetin yerinde kullanılması gibi yüksek hasletlerin tezahürüdür. Gazi Osman Paşa hazretleri, her galibiyette Rus yaralı ve ölülerini kaldırmak Ve usûlü üzere defn ettirmek, esirlere kendi askerinin yediklerinden alâsını vermek ve bunların üzerlerinde bulunan az çok eşyalarını yazdırıp bir sigaralığını bile zâyi ettirmemek gibi her insanlık gözeten hususları ve kumandanlık ulviyetinin bahşedici inceliklerini harfi harfine yerine getirmeye himmet ve dikkat ettiği halde, imparatorları başlarında bulunduğu halde, Rus generallerinin icrâ eyledikleri harekât ve terbiye ve insaniyet dışı işledikleri fecaat aşağıda arz olunur:

Bunlardan birincisi ordu-yı humâyûnun her tarafdan sıkışıp da silâh terkine mecbur olması üzerine, Osmanlı askeri bir boru işaretiyle bir anda ateş kesdiği halde, teslim için gönderilen memurlar Rus generallerine müracaat edince, onlar da her tarafdan ateş kesdirmek, vazifeleri ve birinci gözedecekleri mâdde iken, buralara asla riayet olunmamışdır. Osmanlı'dan bir tabanca bile atılmadığından Ruslar tarafından sebebsiz yere tüfekden ziyâde top ateşi kullanılmışdır ki, bundan hâsıl olan acıklı hâller kıyamete kadar yürekden çıkar acıklı alâmetlerden değildir. Zira zâten bu yolda canını feda etmeği göze alan as-

kerin beyhude ölmesi şöyle dursun, yük, eşya ve çoluk çocuklarıyle mahşer meydanında kalan ahâlinin arabalarıyle, yaralıların Ay-Yıldız alâmetli ambülâns arabalarına bir saatten ziyâde yağdırdığı gülle ve şarabnellerden zuhura gelen zâyîatın vukuu, kıyametten bir alâmet sayılsa yeridir.

Bu bîçâre ahâliden çocuk, ihtiyar ve genç birkaç kadınla bunlar gibi erkekler, hiç bir tarafa gidecek yol bulamadıkları halde şiddetli ateş arasında kalıp, gelen tanelerden kocası vurulmuş kadınlar ağlar, iki çocuğunu birden kaybeden analar bağırır, bâzıları arabasının öküzü telef olmuş olduğu yerde kalarak yetişmiş olan kazakların süngüleriyle telef olmuş veya yaralı kalmışdır ki, kimse kimseyi tanımaz, oğlu babayı görmez, baba oğluna bakmaz, bîçâre masumlara siper olmuş ateşden saklayan şefkatli analar tâne parçaları ile berhava olup yanında olan kadınlar açlıklarından ölmüş gibi bîtâb kalırlardı. Hâmile olanlardan çoğu korkudan çocuk düşürüp bayılıyordu. Hele yara alan askerler, güya yaralarını sardırmak üzere sıhhiye memurlarının bulundukları ambülâns arabalarına koşmuşlar ise de, orada da, aldıkları diğer yaralardan kimi bütün bütün hayatı terk eder; kimi "Bana da bir gülle parçası gelsin, canımı alsın" diye niyazda bulunur, bazıları söylemeğe vakti olmayıp işaretle hekimlerden rica eder durur idi.

Hekimlerden çoğu yaralanmış, bir azı da ölmüş olduğundan, onlar da şaşırıp işden geçip kendilerini korumağa yer aramak kaygısızda idiler. Hayvanların pek çoğu ölmüş ve bir kısmı da insan gibi acınacak halde yaralanıp inler ve garib garib insanlara bakarak sanki, "bana bu zahmeti çektirmeyin, öldürünüz" der gibi gözleri yaşlı yaşlı dururdu.

Velhasıl ordu, o derece sıkışdı ve birbirine girdi ki, kimsenin bir adım yer ilerlemeğe vakti kalmamış, susuzlukdan bağırır, bazısını hayvan çiğner, bir tarafdan yetişen Rus askeri süngüler, hele kazaklar kargılayıp geçer.

koca Vid vadisi kanla boyanmış, ölü insanlarla yeni ekilmiş tarla gibi garib hâl peyda eyleyip bir buçuk saat bu suretle o kadar insan ve hayvanın inlemeleri, hiç şüphe yokdur ki, gökte melekleri ağlatmış ve bu hâli görenler de ziyade tesir hâsıl eylemişdir.

İkincisi, ateş kesildikden sonra, her tarafdan sarmış olan Rus askeri, bütün Osmanlı zabitleri ve neferleri ile ahâlinin erkek ve kadınlarını, o günü akşama ve gecesi sabaha kadar soyup, eşyalarını yağma edip, şayed sırtaran olur ise süngüye geçirip, bu bîçâreler o soğuk havada birer don gömlekle kalmışlardır.

Eşya yağması şöyle dursun, askerin peksimedlerini o şekilde almışlardır ki tarif kabûl etmez. Rus askerinin yediği peksimed, kurum gibi siyah çamur ve kilden karışık bir nevi tuğla gibidir. Bu yüzden Rus askeri, Osmanlı askerinin gün gibi beyaz ve suya konunca sünger gibi yumuşak olan kaletelerini, paralarından evvel almaya çalışmış, bir Osmanlı neferinin üzerine yekdiğerini kırarcasına bir bölük Rus birden hücum ile yağma etmiş idiler. Biçâre Osmanlı askerleri, işi öğrendikden sonra böyle bir hücumu görünce, evvelâ peksimedlerini çıkarıp üzerlerine atarlar idi. İşte böyle soyulmuş ve aç bırakılmış olan Osmanlı askeri, beş altı gün, "bir nizama konulub sevk edilecek" diye, Aralık ayı başlarında yağmakda olan kar ve yağmur altında, tarlalıkların çamurları içinde ve keskin gece ayazında birbirine sarılıp tam bir hafta kaldılar. Bu zaman içinde kendilerine giyecek ve yiyecek verilmediğinden bîçârelerin üçde biri açlıkdan ve soğukdan ölmüşdür.

Plevne'de odun ve ağaç kalmadığından, ahâli ve asker elinde bulunan bütün arabaları bozdurup bir arabanın birer arşun kadar tahta veya ağacını Ruslar bir altına sattıkları gibi, bir kadeh su ve bir kuru siyah peksimed yerine de iki altun alırlardı. Gûyâ zabitleri nezaretleri altına alınan bir kısım soyulmıyan askerin de elinde bir şey bı-

rakmamışdı.

Bu bir hafta içinde asker ve ahâliden bir ferd Plevne'ye sokulmayıp kasaba içinde Bulgarlar ve Ruslar kalmışdır. Bundan sonra takım takım sağ kalanlar Niğbolu yoluyla Romanya ve Rusya'ya gönderilmiş ve bunlardan çoğu da yollarda süngülenmiş ve yağan bir arşın karda donmuş kalmışdır.

Plevne ordusunun ric'atı esnasında muhtelif sınıflardan kırk bin kişi var ise ve bunlardan meydan muharebesinde iki bin beş yüz kadar yaralı ve şehid zuhur etti farz olunur ise, bakiye otuzyedi bin neferden beş altı bini dahi Rusların gaddarlıklarıyle açlıkdan ve soğukdan ve süngülerinden geçirilip telef edilmiş, bâki yirmi beş otuz bin kişi sağlam olarak karşıya geçirilebilmiştir.

Üçüncüsü dahi, Plevne ve civarı köylere gönderilen Osmanlı yaralıları açık yerlerde ve bâzı yıkılmamış İslâm evleriyle camilere konulup bunlara da yiyecek verilmedikten başka, ne Osmanlı doktorlarına bakdırılmış ve ne de kendileri bakıp bîçârelerin yaraları sarılmışdır.

Bir odanın alabileceği elli neferin yerine iki yüz elli kişi konup birbiri üzerinde yatırılmıştır ki. bunlar yalnız hâsıl olan izdiham ve taaffünden boğulmuş, ölmüş; çoğu da yaralarına bakılmadığından ve açlıkdan telef olmuşdur.

Hele ölüleri, öldükleri yerlerde haftalarla bırakılıp şişmiş ve patlamışdır. Osmanlı hekimlerinden Plevne'de kalanlar, bu bîçârelere, bakmak istedilerse de, zâten ellerinde olan tıbbi ecza ve cerrâhi âletler Ruslar tarafından zabt ve Rus yaralılarına kullanılmışdır.

Gelelim Avrupa nazarında bîçâre kalan Bulgarlara. Haniya hanelerine konulan üç dört yüz Osmanlı yaralısını insaniyetleri namına korumalarını ve bunlar için bir aylık bırakılan erzâkın memuru marifetiyle yolunda sarf ettirilmesine yardım etmelerini Osman Paşa tenbih etmiş ve hükümet kaymakamı da rica ederek ahd almışdı. Rus'un Plevne'ye girdiği dakika bu Bulgarlar, hastalar ile yaralıları ayaklarından sürüyüp sokaklara attıkdan sonra, gelen Kazaklara çiğnetmiş ve anların yanında olan erzak, yatak ve bakır takımlarını da yağma etmişlerdir.

Bu bulgarlar o saatta başlarından fesleri atıp Rus kalpağı giymiş ve sakallarını çatal yaparak tavırlarını değiştirdikten sonra, dışarıda kalan İslâm ahâlisinin ev ve dükkânlarını kâmilden yıkarak kışlık odunlarını toplamışlardır.

Bu Bulgarlardan en hamiyetlileri, gördükleri Türkleri Rus elinden alıp döğer ve öldürürler idi ki, bir takım hatırlılarını da hemen câmiin birine haps ettirip yetmiş iki neferini birden Sibirya'ya göndermek üzere Rus generallerine vermiş, onlar da hepsini esir olarak sevk etmişlerdir.

Bulgarların hikâyeleri ve Osmanlıya olan düşmanlıkları pek büyük bir kitab olur, "Rus kazakları bunlardan daha merhametlidir" desem yalan söylemiş olmam.

Bu hain ve cahilleri Ruslar da anlayıp bugün her tarafda bar bar bağırıyorlar da, Rus'un bu tarafa olan taarruzundan maksadlarını bilmiyenler, "Biz Bulgarlar için beyhude kan dökmüş ve bu kadar masrafa girmişiz, bunlar yer yüzünden kalkacak bir kabiledir" diyorlar.

İşte son muharebenin gözle görülen acılarından başka bu gibi haksız yere yapılan zûlüm ve gadir, tek Allah'a inanan her mümine büyük hüzün verip askerlik mensublarına gözyaşı döktürdü. Hele harb meydanında iftihar nişanı olarak yara alan meydan muharebesi gazisi Osman Paşa hazretleriyle kaymakam Râsim Eyüb Bey ve binbaşı Rıza Bey ve Yusuf Ağa ve bu risalenin yazarı İbrahim Edhem (7) ve daha evvelce yaralanan ve muharebelerde yararlıkları görülen miralay Ömer Bey ve kaymakam İsmail Beylerden başka, şehid düşen erkân-ı harb miralayı Veli Bey ve piyade miralayı Yunus Bey ile kaymakam Abdullah ve Raif Beyler ve binbaşı Kadri Bey, Hacı Efendi ve Esad Efendi gibi yetişmiş zevatın müessif kayboluşu, elem verici ahvâldendir.

(7) Plevne'den çıkış hareketinde babam iki kurşun yarası almış, biri bacağına isabet etmiş, diğeri boğazından, nefes borusunu sıyırıp geçmiş ve çene kemiğini kırarak mühimce bir yara açmış. Üçüncü bir kurşun, göğüs cebindeki küçük Kur'ân-ı Kerîm'e çarpıp cebe düşmüş. Babam, bu yaralar üzerine bayılmış. Şühedâ cesetleri defnedilmek üzere toplandığı sırada, babamın şehid olduğu zannedilerek kaldırılmasına tevessül edilirken, "hastalar ağası" sıfatıyle vazifeli İsmail Efendi ismindeki bir genç subay, babamın nefes aldığının farkına vararak, kendisini revire götürüp hayâtını kurtarmış.

HATİME

Sebat ve gayret semeresidir ki, efradın her biri bir gün evvele gelinceye kadar kötü niyetli düşmana birer kahraman görünürdü.

Sebat ve gayret semeresidir ki, o güne değin düşman tanelerinin tesiri ile şahadet mertebesine vâsıl olanlar alkışlanır ve mecruh olanlar, aldıkları yaraların dünya ve ûhirette iftihar nişanesi olduğuna ferahlanır ve hayatta bulunanlar, ya şehid veya gazi olmak için gayretlenir idi.

Sebat ve gayret semeresidir ki, efraddan baş-kumandana varıncaya kadar her biri birer kükremiş arslandan terekküb etmiş gibi birleşik bir kuvvetin korkusuz harekâtı harb hattı çevresini düşmana demir bir kale gibi gösterip düşmanı hücumla galebe ve zaferden ümitsiz bırakdı.

İşte böyle bir kuvvetin mühâsarası devam ederek, artık zahire, malzeme ve harb mühimmatı tükenince, her nevi yardımdan ve kurtarılmakdan ümid kesilince düşmanı bir tarafdan vurup yarıp çıkmak gibi harekât ve manevra icrasından başka elde bir tedbir ve çare kalmamasından nâşi, bu suretle icraya-kıyam edilmiş ve harb meydanında son derecede kahramanca düşman telef edilerek muharebe vuku bulmuş ise de, bu savaş esâret gibi bir faciayla neticelenmiştir.

Yazık ki bir gün evvel ikbâl zirvesinde galebe çalan kuvvet, o gün mağlûbiyet idbârına düşdü.

Yazık ki, bir gün evvel düşmanın gözlerini kamaşdıran süngü ve kılıçların yalımı, galibiyet pırıltısı o gün uğursuzluk karanlığı ile örtüldü.

İşte şu düşkünlükdür ki, sebat ve gayreti, kıyametten bir alâmet gösterdi. Ya nasıl kıyametten alâmet olmasın.

O gün nice nice kahramanlar düşmanın süngü, kargı ve kılıçlarıyle top danelerine hedef oldu ve niceleri düşman atları tırnaklarının altında kaldı.

Ya nasıl kıyametten alâmet olmasun? Ahâliden nice

Müslüman hanım ve nice çocuk bir tarafdan düşman taneleriyle ve bir tarafdan gaddar, hunhar, namussuz ve utanmaz yerli Bulgarların ezâ ve zulüm kılıçları ile şehid ve mecruh edildi.

Ya nasıl kıyametten alâmet olmasın? Analar evlâdlarını, evlâdlar analarını, babalar iyal ve evlâdını kayb ederek Moskoflar ve Bulgarların ayakları altında süründüler ve vahşet pençeleri içinde ezildiler. Ah! of! aman! sedaları, feryad figan nağraları âsumâna çıkdı. Cisimler yaralandı. Yürekler paralandı. O yürekleri yakan gündür ki Kerbelâ vak'asından bir numune ve kıyametten bir nişâne oldu.

İş bu hâtime'den maksadımız, "sebat ve gayret ve kıyametten alâmet" ne demek olduğunu bildirmekdir ki, askerliğin şan ve şerefi, fazilet ve meziyeti harb ve vega meydanında kemâl-i metanetle sebat ve gayret, son dereceye kadar izhar-ı şecâat ve besalet ederek ya hüsn-i neticeye muvaffak olmak ve yahud bu misillü ilcaat ve zaruret sebebiyle hüsn-i neticeye muvaffak olmadığı hâlde, şan ve şerefle yükselip dünya döndüğü müddetçe temiz nâm bırakmakdır. Açıklandığı gibi, askerliğin en büyük ve mukaddes vazifelerinden sayılan fevkalâde fedakârlığı Plevne kuvveti asrımızın tarihlerine yazdırmıştır. "Kıyametten alâmete" gelince, bu dahi düşmanların cüretli ve kanlı hareketlerinden ileriye gelmiş bir takım feci hâller olduğundan gerek, medenî kavimler ve gerek gayri medeni kavimler nezdinde sonsuza kadar nefret okuna, hedef olacaklarında şübhe olmadığından, bu ciheti dahi âlemin vicdanına havâle ile sözümüze hitâm verildi.

On dokuzuncu asırda Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Rusya devleti arasında vuku bulan mükâlemeler üç defadır muharebelere sebeb olduğu halde, dördüncü defasında zuhura gelen mücadelelerin ibret verici hâlleri hayret uyandırdı dense yerindedir.

Hele sebebleri bilinen ahvalden dolayı, Rumeli'de ya-

şayan İslâv ırkı arasında sirâyet eden fesâd illeti anılan ırkın tâbi bulunduğu devlete zehir saçan rüzgâr gibi olmanın bukalemuna benzeyen sahralarda ve ordunun öncüsü makamında görülen askerin 1291 senesinde başlattığı kavga en sonra 1294 senesinde sözkonusu ülkede ve bilhassa "Plevne" mevkiinde bir çok mücâdeleyi mucib olub, bilgisi kıt bendeleri yâni İkinci Ordu—yı humâyun saf piyade dördüncü alayının birinci taburu binbaşısı "İ b r a h i m E d h e m" dahi zikredilen mevki ordusunu teşkil eden erkân ve efrad arasında bulunmağla, "Sebat ve Gayret Kıyâmetten bir Alâmet" ismini verdiği bu risalesiyle, gördüklerini ve bu hususdaki düşünce bilgilerini vatandaşlarına arz eder ve bu hikâye ve ifadesinde görülecek kusur ve noksanının affını okuyucularından temenni eyler.

Çar Aleksander'in,kardeşi Grand-Duc Nikola ile Gazi Osman Paşa arasında teatî edilen mektupların Fransızca metni.

Le 12 Novembre 1877

Monsieur le Maréchal,

Les troupes ottomanes du Grand-Doubniak et de Telisch ont été faites prisonnières, l'armée russe s'est emparée des positions d'Osikovo et de Vratza; Plevna est entourée par l'armée russe renforcée des corps d'armée de la garde impériale et des grenadiers; les communications sont coupées; on ne doit plus compter sur aucun ravitaillement. Au nom de l'humanité, et pour éviter une inutile effusion de sang dont le Muchir porterait seul, la responsabilité, le Grand-Duc invite Osman pacha a cesser la resistance et à désigner un endroit où-l'on puisse traiter des conditions de la capitulation.

Je vous prie. Monsieur le Maréchal, d'accepter l'expression de mon profond respect.

Nicolas
Commandant en chef
des armees russes d'Europe

Le 12 Novembre 1877

Altesse

Les troupes impériales, placées sous mon commandement, n'ont pas cessé de faire preuve de courage, de constance et d'énergie; dans tous les combats livrés jusqu'à ce jour, elles ont été victorieuses des troupes russes qui leur étaient opposées; S.M. le Tzar s est vu, pour cette raison, forcé de faire venir, comme renforts, les corps d'armée de la garde et des grenadiers. Les défaites du Grand-Doubniak et de Telisch, la capitulation des troupes quis'y trouvaient, l'interruption des communications,
I'occupation des routes, ne sont pas des raisons suffisantes pour que je sois forcé de me rendre. Rien ne maque a mes troupes et elles n'ont pas encore fait tout ce qu'elles doivent pour sauvegarder leur honneur militaire. Jusqu'à ce jour, nous avons répandu avec joie notre sang pour notre Patrie et notre Foi; nous continuerons à agir ainsi plutôt que de nous rendre. Quant à la responsabilité du sang versé, elle incombe, en ce monde aussi bien que dans l'autre, à ceux qui ont provoqué la guerre.

Je présente â Votre Altesse mes salutations distinguées.

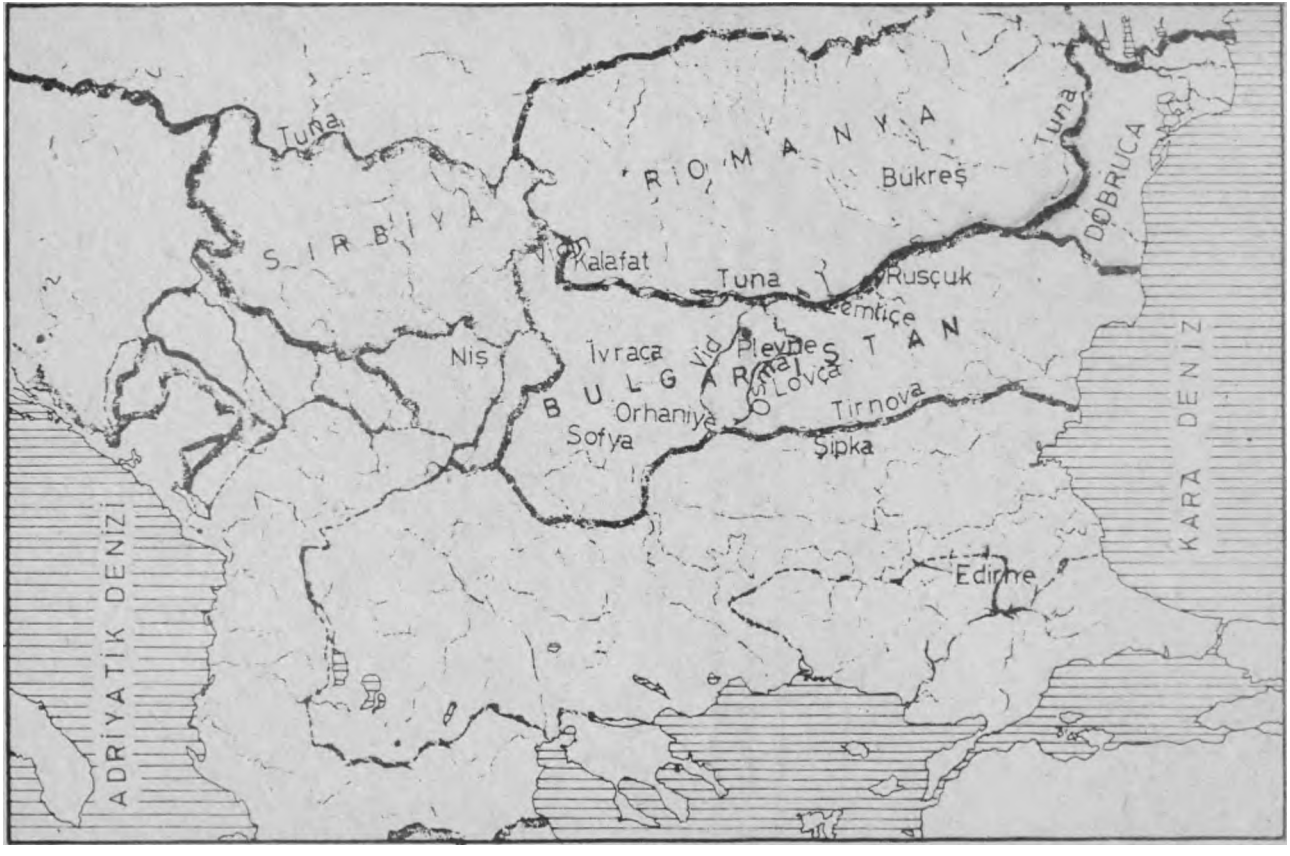
Gazi Osman
Commandant de l'armée de Plevna

RESİMLER

Tuna
RIOMANYA
Bükreş
Tuna
DOBRUCA
SIRBIYA
Kalafat
Tuna
Rusçuk
Niş
İvraca
Vid
Plevne
OSTAN
BULGARİ
Orhaniye
Sofya
Tirnova
Şipka
KARA DENIZ
ADRİYATİK DENİZİ
Edirne